

Ἔρευνα

Ἡ ἘΡΕΥΝΑ ΙΔΡΥΘΗ
Τῶ 1901 ἘΝ ΟΞΦΟΡ-
Δῆ ΤῆΣ ΑΓΓΛΙΑΣ.
ΛΟΦΟ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΙΕ-
ΣΗΓΗΣΙΝ ΤΩΝ ΝΟ-
ΜΩΝ ΤΟΥ ΒΙΟΥ ΚΑΙ

Κοινωνιολογία Ἀνθρωπισμὸς Μυχιολογικὰ Ἐπιστῆμαι.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΝΥΨΩΣΙΝ
ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΧΑΡΑ-
ΚΤΗΡΟΣ ΕΝΤΕΥΘΕΝ
ΔΕ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩ-
ΝΙΚΗΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙ-
ΚΗΝ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΙΝ.

ΤΟΜ. Ε'. — ΤΕΥΧ. ΙΑ'.

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑΙ ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ ΠΛΑΤΩΝ Ε. ΔΡΑΚΟΥΛΗΣ

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1910

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ.

ΑΘΗΝΑΙ, Νοέμβριος 1910.

[Ἐκ τῆΣ ἐγκρίτου πατριαρχικῆΣ ἐφημερίδοΣ «ΠελοπόννησοΣ» τῆΣ 7ῆΣ Νοεμβρίου 1910, παραλαμβάνομεν τὰ κατωτέρω ὑπὸ τὸν τίτλον «Μία συνέντευξιΣ μετὰ τοῦ κ. Δρακούλη.»]

Τὸν κ. Δρακούλην ἀφικόμενον εἰΣ ΠάτραΣ συνηντήσαμεν εἰΣ τὸν οἶκον τοῦ ἀξιότιμου εἰσαγγελέωΣ τῶν Ἐφετῶν κ. Ἰζουλάτη ἐξαδέλφου τοῦ φιλοξενουμένου. ΕἰΣ τὰ ἐρωτήματα μαΣ περὶ τῆΣ καθόλου καταστάσεωΣ ὁ κ. ΔρακούληΣ εὐηρεστήθη νὰ μαΣ εἴπῃ ὅτι κρίνει τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν λίαν εὐόλινα διότι πρώτην φορὰν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ ἡ ΚυβέρνησιΣ τῆΣ χώραΣ εὐρίσκειται εἰΣ χεῖραΣ ἀνδρῶΣ, ὁ ὁποῖοΣ ἔχει τὴν εὐγενῆ φιλοδοξίαν νὰ δράσῃ ἀφιλαύτωΣ ὑπὲρ τοῦ κοινῶ ἀγαθοῦ.

— Δὲν φρονεῖτε κ. Δρακούλη, ἠρωτήσαμεν, ὅτι καὶ τὸ φιλελευθρον κόμμα θὰ γίνῃ μοιραίωΣ προσωπικὸν ὅπωΣ ἔχουν αἱ πολιτικαὶ συνθήκαι παρ' ἡμῖν;

— Εἶνε ἀναμφίβολον ὅτι αἱ πολιτικαὶ συνθήκαι παρ' ἡμῖν δὲν εἶνε ἀκόμη εὐμενεῖΣ διὰ κόμματα ἀρχῶν, ἀλλ' εἶνε ἀπ' ἑτέρου ἀναμφισβήτητον ὅτι σήμερον διατελοῦμεν ἐπὶ ἐπιπέδου πολιτικῶν συνθηκῶν πολὺ ὑψηλοτέρου παρὰ πρό τινων ἑτῶν. Σήμερον χάριν τῆΣ ζυμώσεωΣ, ἣτιΣ συνετελέσθη κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν καὶ τῆΣ ἐξεγέρσεωΣ κατὰ τῶν προσωπικῶν κομμάτων, ἡ εὐδοκίμησιΣ ἐνὸΣ κόμματοΣ ἀρχῶν δὲν εἶνε οὐτοπία.

— Ἡ ἐργατικὴ ἰδέα τῆΣ ὁποίαΣ σεῖΣ εἰσθε ἀνεγνωρισμένος ἀντιπρόσωποΣ ἐν Ἑλλάδι πῶΣ εἶνε πιθανὸν ὅτι θὰ ἐξυπηρετηθῇ ὑπὸ τῶν φιλελευθέρων;

— ΓενικῶΣ εἰπεῖν τὴν Ἐργατικὴν Ἰδέαν οὐδὲν πολιτικὸν κόμμα δύναται νὰ ἐξυπηρετήσῃ γνησίωΣ καὶ τελειωτικῶΣ. Ἡ Ἐργατικὴ Ἰδέα εἶνε ἀναίρεσιΣ τῆΣ κεφαλαιοκρατίαΣ, τὰ δὲ πολιτικὰ κόμματα προορισμὸν μόνον ἔχουσι νὰ ἐξυπηρετῶσι τὴν κεφαλαιοκρατίαν. Τὸ μόνον κόμμα τὸ ὁποῖον εἶνε προωρισμένον νὰ φέρῃ τὸν θρίαμβον τῆΣ ἘργατικῆΣ Ἰδέασ εἶνε τὸ Ἐργατικὸν κόμμα, τὸ ἐμπνεόμενον ἀπὸ τὰΣ ἀρχὰΣ τοῦ Σοσιαλισμοῦ. Τοιοῦτον ὁμῶΣ κόμμα ἡμεῖΣ ἐνταῦθα ἀκόμη δὲν ἔχομεν. Ἐχομεν ὁμῶΣ μίαν ἀναμφισβήτητον ροπήν πρὸΣ σύμπηξιν Ἐργατικοῦ κόμματοΣ. Τὴν ροπήν ταύτην τὰ πολιτικὰ κόμματα ἀντιλαμβάνονται καὶ ἐφ' ὅσον τὸ Ἐργατικὸν κόμμα δὲν ἐμφανίζεται, φιλοτιμοῦνται νὰ πράττωσι, ὅτι θὰ ἐπρατιεν αὐτό, ἐφ' ὅσον τοῖΣ ἐπιτρέπει τοιαύτην δράσιν ἡ κεφαλαιοκρατικὴ σύστασιΣ τῆΣ ΠολιτείαΣ. Τὸ φιλελευθρον κόμμα ἀκριβῶΣ αὐτὴν τὴν φιλοτιμίαν δει-

κνύει σήμερον καὶ διὰ τοῦτο ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ Ἐργατικὴ Ἰδέα θὰ ὠφελήθῃ ἐκ τῆΣ ἀνάγκηΣ εἰΣ ἣν εὐρίσκονται οἱ φιλελευθροὶ νὰ φανῶσιν εὐχάριστοι εἰΣ τὰΣ ἐργατικὰΣ τάξειΣ. Εἶνε ἐπομένωΣ καθήκον τῶν σοσιαλιστῶν νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν παροῦσαν Κυβέρνησιν, ἐφ' ὅσον δεικνύει προθυμίαν νὰ εἰσαγάγῃ νομοθετήματα ὑπὲρ τῶν ἐργατικῶν τάξεων. Ἐν τῷ μεταξὺ θὰ γίνῃ, ἐλπίζω, δυνατόν νὰ προκύψῃ καὶ ἀνδρωθῇ Ἐργατικὸν κόμμα τὸ ὁποῖον νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκην συμπράξεωΣ μετ' οἰουδήποτε πολιτικοῦ κόμματοΣ.

— Θὰ ὁμολογήσητε ὁμῶΣ κ. Δρακούλη ὅτι ἡ Ἐργατικὴ Ἰδέα, τὸ γε νῦν, δὲν ἔχει πολλοὺΣ ἀφωσιωμένους θιασάταΣ, εἶνε δὲ πολλοὶ ἀνάξιοι οἱ ἀξιούντεΣ νὰ τὴν ἀντιπροσωπεύωσιν;

— Εἶνε ἀτυχῶΣ ἀληθὲΣ αὐτό, ἀλλ' ὅλα τὰ μεγάλα κινήματα τῆΣ ἱστορίαΣ ἤρχισαν ἀπὸ τὴν δράσιν ὀλίγων ἀφωσιωμένων θιασωτῶν. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τοὺΣ ἀνάξιοι, αὐτοὶ ἐξοβελίζονται καὶ ἐκλείπουν καθ' ὅσον τὰ στάδια τῆΣ ἘργατικῆΣ Ἰδέασ ἐξελλίσσονται.

— ΠῶΣ κρίνετε τὴν στάσιν τοῦ κ. Ζαῖμη ἐν τῇ παρούσῃ στιγμῇ;

— Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ κ. Ζαῖμη εἰάν δὲν συμπράξωσι μετὰ τοῦ κ. Βενιζέλου, δὲν θὰ ἀντιπράξωσι πρὸΣ αὐτὸν καθ' ἣν ἔννοιαν διεξήγετο ἡ ἀντίπραξιΣ ὑπὸ τὸ πρῶην πολιτικὸν καθεστὸΣ. Ὁ κ. Ζαῖμη θὰ ἀναγκασθῇ, θὰ φιλοτιμηθῇ νὰ καταρτίσῃ, ἂν δύναται, κόμμα ἀρχῶν καὶ εἰάν τὸ κόμμα του αὐτό εἶνε ἀντιμέτωπον κατὰ τοῦ κόμματοΣ τῶν φιλελευθέρων, θὰ χαρακτηρισθῇ ὡΣ κόμμα συντηρητικὸν καὶ ἔχω τὴν ἐλπίδα, κρίνων καὶ ἐκ τοῦ ὑπερόχου χαρακτήροΣ τοῦ κ. Ζαῖμη, ὅτι ὁ ἀνταγωνισμὸΣ δὲν θὰ εἶνε κομματικὸΣ ὑπὸ τὴν φατριαστικὴν ἔννοιαν τοῦ πρῶην καθεστώτοΣ.

— Ἐάν οἱ συντηρητικοὶ φανῶσιν εὐχάριστοι εἰΣ τὰΣ ἐργατικὰΣ τάξειΣ, σεῖΣ οἱ σοσιαλισταὶ θὰ ὑποστηρίξετε τοὺΣ συντηρητικοὺΣ;

— ἈναμφιβόλωΣ ἐφ' ὅσον δὲν ἔχομεν ἰσχυρὸν Ἐργατικὸν κόμμα. Καὶ θὰ νὰ εὐπορηθῶμεν ἀκριβῶΣ διὰ ν' ἀναπτύξωμεν τὴν ἀμίλλαν περὶ ἣΣ πρὸ ὀλίγου ἀσχοληθῶμεν. Κατ' οὐσίαν θὰ δημιουργῶμεν καταστάσιν τοιαύτην ὥστε αἱ ἐργατικαὶ τάξειΣ νὰ ὠφελῶνται ἐναλλάξ ἐκ τῶν φιλελευθέρων καὶ τῶν συντηρητικῶν καθ' ὅσον ἀμιλλῶνται τὰ δύο ἀπὸ τὰ πολιτικὰ κόμματα πρὸΣ ἀλλήλα περὶ τοῦτο.

παρόντος ἢ Κυβέρνησις τοῦ Βενιζέλου δέον νὰ ὑποστηριχθῆ ἐκθύμως ὄχι μόνον διὰ τοὺς λόγους τούτους, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἔχει ἀνάγκη νὰ δεῖξῃ εἰς τὸν κόσμον ὅτι εἶνε ἠνωμένη καὶ σωφρονοῦσα, καὶ διὰ νὰ ἐπιδοθῆ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας, τῆς Γεωργίας, τῆς Ἑργατικῆς νομοθεσίας καὶ ὅπερ σπουδαιότατον τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος.

— Διαδίδεται ὅτι θὰ σὰς ἔχωμεν ὑποψήφιον καὶ ἐν Πάτραις, εἶνε ἀληθές;

— Δὲν γνωρίζω τίποτε περὶ ὑποψηφιότητός μου εἴτε ἐν Πάτραις, εἴτε ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἐκτὸς μόνον ὅτι ἐν μὲν τῇ Κεφαλληνίᾳ ἐθεώρησα σκόπιμον νὰ ἐπιτρέψω εἰς τοὺς φιλελευθέρους νὰ συμπεριλάβουν τὸ ὄνομά μου εἰς τὸ ψηφοδέλιόν των μὲ τὸ σοσιαλιστικὸν μου πρόγραμμα, κρίνων ὅτι οὕτω ὑπηρετῶ τὴν Ἑργατικὴν Ἰδέαν. Ἐν δὲ ταῖς Πάτραις πολλοὶ φίλοι μου μὲ παρεκάλεσαν νὰ συνανέσω εἰς ὑποψηφιότητα, ἀλλὰ δὲν ἐσκέφθην τίποτε περὶ τούτου ἀκόμη. Ἐννοεῖται ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ ὑποψηφιότης μου ἔχει τὸν σοσιαλιστικὸν χαρακτήρα τῆς Ἑργατικῆς Ἰδέας.

Ἀπεχαιρετίσαμεν τὸν κ. Δρακούλην ἐκφράσαντες τὰς εὐχαριστίας τῆς «Πελοποννήσου» διὰ τὴν ἐξόχως ἐνδιαφέρουσαν συνέντευξίν του.

Ὁ σοσιαλισμὸς δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸ ν' ἀφαιρέσωμεν τὰς περιουσίας τῶν πλουσίων, ἀλλὰ ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ θέσωμεν νόμους οἱ ὅποιοι νὰ ἐμποδίζουσιν τοὺς πλουσίους ἀπὸ τοῦ νὰ ἀφαιροῦν τὴν περιουσίαν τῶν ἐργατῶν. Περιουσία τοῦ ἐργάτου εἶνε ἡ ἐργασία του, καὶ ὅταν αὐτὴ ἢ ἐργασία του διαμείνῃ ἀναφαίρετος τότε ὁ ἐργάτης εἶναι πλουσιώτερος οἴουδῆποτε ἑκατομμυριούχου. Οἱ ἐργάται δὲν ἔχουν ἀνάγκη τῶν ἑκατομμυρίων οἴουδῆποτε. Δι' αὐτοὺς ἀρκεῖ ν' ἀπαγορευέται ἡ ἐμμετάλλευσις. Διότι ἅμα ἀπαγορευθῆ ἢ ἐμμετάλλευσις τὸ ἐργατικὸν ζήτημα λύεται. Ἡμᾶς αὐτὸ καὶ μόνον ἐνδιαφέρει, ἡ λύσις τοῦ ἐργατικοῦ ζητήματος. Τὸ ἐργατικὸν ζήτημα δὲν λύεται διὰ τῶν γενναιοδωριῶν τῶν πλουσίων. Μόνη λύσις του εἶνε ἡ δικαιοσύνη. Πᾶσα ἐμμετάλλευσις ἀντίκειται πρὸς τὴν δικαιοσύνην. Ἄρα ἡ Πολιτεία ἔχει καθήκον νὰ λύσῃ τὸ ἐργατικὸν ζήτημα, ἀπαγορεύουσα εἰς τὰ ἄτομα νὰ θησαυρίζουσιν ἀπὸ τὴν ἐργασίαν τῶν ἐργατικῶν τάξεων. Βεβαίως ἡ Πολιτεία διὰ νὰ ἐπιληφθῆ τῆς λύσεως τοῦ ἐργατικοῦ ζητήματος θὰ λάβῃ ἀνάγκη χρηματικῶν μέσων. Αὐτὰ τὰ μέσα δὲν πρέπει νὰ τὰ δανεισθῆ ἔξωθεν, ἀλλὰ νὰ τὰ δανεισθῆ ἀπὸ τοὺς ἑκατομμυριούχους τῆς Ἑλλάδος, καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι πᾶς πατριώτης ἑκατομμυριούχος πειθόμενος περὶ τῆς ἀνάγκης ἢ ὅποια ὑπάρχει πρὸς λύσιν τοῦ ἐργατικοῦ ζητήματος προθύμως θὰ παράσχῃ εἰς τὴν Πολιτείαν τὰ ἀπαιτούμενα χρηματικὰ μέσα, ἅμα ἢ Πολιτεία τὰ ζήτησῃ.

Συναφὲς μὲ τὸ ἐργατικὸν ζήτημα εἶνε τὸ ἀγροτικὸν ζήτημα. Μάλιστα ἀμφότερα εἶνε δύο ἀπόψεις ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος. Τὸ ἀγροτικὸν ζήτημα εἶνε κατ' οὐσίαν ἐργατικὸν ζήτημα. Καὶ νομίζω ὅτι τὸ ἀγροτικὸν ζήτημα τῆς Θεσσαλίας ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἀφετηρία τῆς λύσεως τοῦ ὅλου ἀγροτικοῦ ζητήματος κατ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Διότι ἀγροτικὸν ζήτημα δὲν ὑφίσταται μόνον ἐν Θεσσαλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐπαρχίαις τοῦ Κράτους. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ σοσιαλισμοῦ μία καὶ μόνη λύσις τοῦ ἀγροτικοῦ ζητήματος ὑπάρχει, ἡ ἐθνικοποίησις τοῦ ἐδάφους. Πρέπει δηλαδή ἡ Πολιτεία νὰ ὀργανώσῃ τὴν Γεωργίαν ὑπ' εὐθύνην τῆς καὶ νὰ θέσῃ πάσας τὰς γαίας ὑπὸ τὸν ἔλεγχον αὐτῆς καὶ ὑπὸ τὴν συλλήβδην αὐτῆς κυριότητα, χρησιμοποιοῦσα τὰ προϊόντα πρὸς τὸ συμφέρον ὄλων. Πολὺς λόγος γίνεται περὶ ἀπαλλοτριώσεως καὶ πιστεύω ὅτι ἂν ἡ ἐθνικοποίησις δὲν κατορθωθῆ, ἡ ἀπαλλοτριώσις εἶνε τὸ ἄριστον μέσον. Ἀλλὰ σημειώθῃτω καλῶς ὅτι οἱ κολλίγοι μετὰ μίαν γενεὰν θὰ ἀπαλλοτριώσωσι τὰς γαίας των, διότι αὐτὸς εἶνε ὁ ἀδυσώπητος νόμος τοῦ συναγωνισμοῦ, νὰ ἀπορροφῶνται οἱ μικροὶ κτηματῖαι ἀπὸ τοὺς μεγάλους. Οὔτε δύναται ἡ Πολιτεία ν' ἀφαιρέσῃ τὰ δικαιώματα τῆς πωλήσεως διότι τότε δὲν θὰ ἦσαν κύριοι οἱ κολλίγοι. Ἐὰν πρόκειται οἱ κολλίγοι νὰ μὴ γίνωσι κύριοι ἀληθεῖς δὲν εἶνε προτιμότερον νὰ ἔχῃ τὴν κυριότητα ἡ Πολιτεία; Ἐπανερχόμεθα δηλαδή εἰς τὴν ἐθνικοποίησιν. Διὰ τούτους τοὺς λόγους ἐγὼ θὰ συνεβούλευον νὰ γίνῃ μὲν ἡ ἀπαλλοτριώσις, ἀλλὰ τὰ κτήματα νὰ δοθῶσιν ὄχι εἰς τοὺς κολλίγους, ἀλλ' εἰς τοὺς δήμους, οἱ ὅποιοι δήμοι νὰ χρησιμοποιήσωσι τοὺς κολλίγους ὡς καλλιεργητὰς καὶ νὰ ἐξασφαλίσουν εἰς αὐτοὺς ἐπαρκῆ μέσα συντηρήσεως καὶ ἀναπτύξεως. Οἱ κολλίγοι δηλαδή νὰ ἔχουν τὴν νομὴν τῶν κτημάτων, οἱ δὲ δήμοι τὴν κυριότητα.

Εἰς τὰς κορασίδας δέον πρὸ πάντων νὰ ἐντυποῦται ἡ σπουδαιότης τῆς ἀγνῆς τροφῆς. Ἄγνη ἢ τροφή εἶνε ὅταν δὲν διεγείρῃ τὰ νεῦρα, δὲν δηλητηριάζῃ τὸ αἷμα. Ἡ ἐκ σαρκῶν τροφή εἶνε κτηνώδης καὶ ἀποτελεῖ πηγὴν ἀναλόγων τάσεων. Αὐτὸ κατ' ἑαυτὸ τὸ νὰ ἐπιβάλλωμεν εἰς τὰ τέκνα μας τὴν βάρβαρον τροφήν ἦν τὰ ἀθῶα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπ' ἐνστικτοῦ ἀποστρέφονται εἶνε φρικτὴ ἀπανθρωπία. Οἱμοί, πολλαὶ μητέρες ὡς ἐκ τῆς ἀμαθείας των περὶ τῆς ἐπιρροῆς τῶν τροφῶν διαφθείρουσι τὰς θυγατέρας των, καὶ κατόπιν φρίττουσιν, ἀλλ' ἀγνοοῦσιν ὅτι ἦσαν αἱ αὐτουργοὶ τοῦ κακοῦ. Ὡ κόρη μου, τρώγε ἀθῶας τροφάς, καὶ ἀπεχε τροφῆς ἣτις ἐπετεύχθη διὰ τῆς ἀγωνίας τοῦ θανάτου. Τότε θὰ εἶσαι ὄντως ἀγνή.

ΠΡΟΦΗΤΑΙ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΥ.

(τῆς σελίδας 100)

8 — ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ ΤΥΑΝΕΥΣ.

Ὁ ἔρευνητὴς οὗ ἡ κρίσις δὲν ἐπισκοπίζεται ὑπὸ μεροληπτικῆς στάσεως ἀναγνωρίζει ἀμέσως τὸν Ἀπολλώνιον ὡς μέγαν ἀνακτα διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς ἐπαναστάσεως. Ἀκριβῶς δὲ διὰ τοῦτο, καὶ διότι ἐπεκράτησαν ἐσφαλμέναι ἀντιλήψεις περὶ τοῦ ἀνδρός, καὶ ἔτι μᾶλλον διότι οἱ ὀπισθοδρομικοὶ ἱστοριογράφοι περιφρονητικῶς ὑπερείδον τὰ περὶ αὐτοῦ ἀναγραφόμενα, ἀκριβῶς διὰ ταῦτα ὁ ἔρευνητὴς ὁ ἀφορῶν εἰς τὴν ἀλήθειαν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο, ἀσθάνεται ζωηρὸν ἐνδιαφέρον περὶ αὐτοῦ ὡς ἑνὸς τῶν γιγάντων οἵτινες στεντορεῶς ἐκήρυξαν τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ἀκριβῶς καθ' ἣν στιγμὴν ὁ κόσμος ἠπειλεῖτο ἀπὸ τὸ βάρβαρον τῆς ὑλοφροσύνης πρὸ δεκαεννέα αἰώνων. Αἱ περίοδοι τῆς ὑλοφροσύνης ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος εἶνε ἀναμφιβόλως γεγονότα ἀνήκοντα εἰς τὸ μέγα σχέδιον τῆς ἐξελίξεως, διότι εἶνε ἀνάγκη ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν νὰ μὴ βλέπωμεν εἰμὴ ὅτι εἶνε ἐπίαναγκες νὰ ἐπιτελέσωμεν γαργῶς συντόμως καὶ ἐναργῶς. Οὕτω φαίνεται ἀπαιτουμένη περίοδος τις χρόνου, καθ' ἣν αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἐξ ἀπαντος δέον νὰ καλλιεργηθῶσιν ἀποκλειστικῶς καὶ οὐδὲν ἄλλο νὰ ἀναγνωρίζεται ἐπὶ καιρὸν, οὕτως εἰπεῖν. Ἀλλὰ τοῦ αὐτοῦ σχεδίου μέρος εἶνε ἡ ἀντίστοιχος ἐμφάνις ἐνίων μεγάλων διδασκάλων, φωστήρων, καὶ σωτήρων, ὧν ἄνευ ὁ λήθαργος τῆς ἀνθρωπότητος θὰ καθίστατο ἀνεκκλήτος. Ὅπως, ἄρα, θὰ ἦτο ἀνόητος ἡ ἀξίωσις νὰ παραγκωνισθῇ ἡ ἔρευνα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἐπίσης ἀνόητος θὰ ἦτο ἡ ἀξίωσις νὰ παραγκωνισθῇ ἡ ἔρευνα τῶν νόμων ἐφ' ὧν αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι δὲν ἔχουν ἀρμοδιότητα. Ὁ θετικὸς τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι περιλαμβάνει ἀμφοτέρωθεν τὰ εἶδη τῆς ἐρεύνης — τὴν τε ἔρευναν τῶν γῆινων καὶ τὴν τῶν οὐρανίων. Οὕτε, ὑπὸ τὸ νεώτερον φῶς τῆς βιονομικῆς προόδου, ἀντίκειται εἰς τὸν θετικὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι ἡ παραδοχὴ ὅτι ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου λανθάνουσι ψυχικαὶ δυνάμεις ἐπιδεχόμεναι ἀνάπτυξιν ὑπὸ εὐνοϊκῶς συνθήκας. Ὁ πυρὴν τῶν διδαγμάτων τοῦ Ἀπολλωνίου εἶνε: ἀνθρωπισμὸς καὶ ἀρμονία, ἐλευθερία καὶ ἀγάπη, δικαιοσύνη καὶ θάρρος, καὶ παρουσιάζονται ταῦτα ἡμῖν ὡς νόμοι ἀπόλυτοι καὶ ἀμείλικτοι ὧν ἄνευ οὐδεμία εὐδαιμονία. Τούτου τεθέντος πᾶν ἄλλο περὶ Ἀπολλωνίου γραφὲν εἶνε δευτερεύον, εἴτε εὐκόλως ἐξηγούμενον, ὑπὸ τοῦ βιονόμου, εἴτε εὐκόλως ἀπορριπτόμενον ὡς ὑπερβολὴ θαυμασῶν. Ἐξίσου ἀπορριπτέα ἢ ἐκ τοῦ θαυμασμοῦ καθ' ἀντίδρασιν γεννηθεῖσα καταφορὰ τῶν μεροληπτῶν. Ὁ Ἀπολλώνιος συνέπεσε νὰ γεννηθῇ τὸ αὐτὸ ἔτος καθ' ὃ καὶ ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Ἐγεννήθη ἐν Τυάνοις τῆς Καππαδοκίας ἐξ εὐπατρι-

δῶν καὶ πλουσίων. Ἐπεδόθη εἰς φιλοσοφικὰς σπουδὰς ἀκολουθήσας μετ' ἰδιαίτερας στοργῆς τὰ διδάγματα τοῦ Πυθαγόρα, οὗ καὶ ἀπεδέξατο τοὺς κανόνας καὶ τὴν πειθαρχίαν ὑποβληθεὶς εἰς πενταετὴ σιωπὴν, ἐγκαταλείψας τὴν κρεοφαγίαν, καὶ ἐμφορηθεὶς ἀδελφικοῦ φρονήματος πρὸς πᾶν ἔμψυχον. Δὲν ἐβράδυνε νὰ ἀναπτύξῃ σφοδρὸν ζῆλον καὶ πόθον νὰ εὐεργετήσῃ τὴν ἀνθρωπότητα καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν ἐβράδυνε νὰ ἀναπτύξῃ τὰς λανθανούσας ἐν ἑαυτῷ ψυχικὰς δυνάμεις καὶ νὰ ἐπιτελέσῃ θαυμαστὰ ἔργα, ἀρθεὶς εἰς περιωπὴν μονονουχί θείαν ὡς πᾶς ἄλλος θὰ ἤρετο ὅστις θὰ ἀφωσιούτο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Τὴν βιογραφίαν τοῦ Ἀπολλωνίου ἔγραψεν ὁ Φιλόστρατος κατὰ ρητὴν ἐντολὴν τῆς αυτοκρατορίας Ἰουλίας, συζύγου τοῦ Σεβέρου, κατὰ τὸν δεῦτερον αἰῶνα μ. Χ. ἦτοι ἓνα περίπου αἰῶνα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀπολλωνίου. Οἱ ἐπινοηταὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ συστήματος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς διέδωκαν ὅτι τὸ βιβλίον ἔγραψεν μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ δημιουργηθῇ ἀντίπαλός τις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἀλλ' εἶνε βέβαιον ὅτι τοιαύτη ἰδέα οὐδέποτε εἰσηλθεν εἰς τὸν νοῦν τοῦ Φιλοστράτου ἢ τῆς Ἰουλίας. Ἐν τούτοις εἶνε ἐπίσης βέβαιον ὅτι βραδύτερον, συγγραφεῖς δυσμενῶς ἔχοντες πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν ἐπωφελήθησαν τῶν ὑπερβολικῶν ἐξάρσεων τοῦ Φιλοστράτου ἵνα γελοιοποιήσωσι τὴν τῶν Χριστιανῶν συγγραφῆσαν θεωρίαν καθ' ἣν μόνον τὰ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ θαύματα εἶνε πιστευτά. Ἡ οὐσιαστικὴ ὁμῶς ἀλήθεια δὲν διστάζει νὰ ἐκδηλοῦται πολλαχῶς καὶ πολυτρόπως καὶ διηνεκῶς. Ἐπειτα οἱ μεταγενέστεροι ἀβασανίστως γράφουσιν ὅτι ὁ Ἀπολλώνιος ἀπέβλεπεν εἰς ἓν καὶ μόνον, πῶς νὰ ἀνατρέψῃ καὶ καταστρέψῃ τὸν Χριστιανισμὸν, λησμονοῦντες ὅτι εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Ἀπολλωνίου, Χριστιανισμὸς εἰσέτι δὲν εἶχεν ἀναφανῆ. Ὁ Φιλόστρατος δὲν μᾶς ζωγραφίζει ἐπαρκῶς τὸν Ἀπολλώνιον ὥστε νὰ ἐννοήσωμεν ἀκριβῶς τίς ἦτο, ἀλλὰ μᾶς πείθει ὁμῶς ὅτι ἡ δρᾶσις του παρήγαγε παμμέγιστον ἀγαθὸν ἀποτέλεσμα ἐπὶ τῆς γενεᾶς του. Τὸ ὅτι ἦτο πυθαγόρειος, τὸ ὅτι ἐθεράπευσεν ἀνιάτους κατὰ χιλιάδας, τὸ ὅτι διεκαίετο ὑπὸ ἐνθέου ζήλου νὰ ἀνιψώσῃ τὴν ἀνθρωπότητα, ταῦτα εἶνε γεγονότα ἐξηγοῦντα τὴν μεγάλην αὐτοῦ φήμην καὶ τὸν σεβασμὸν δὲν πανταχοῦ ἐνέπνεεν, ἔστω καὶ ἂν δὲν εἶνε ἀκριβὲς ὅτι ἀνέστησε «νεκρούς». Εἶνε γεγονὸς ἐπίσης ὅτι διετέλεσεν ἐπὶ πενταετίαν σιωπῶν, καὶ κατόπιν ὠμίλει μόνον ἐπιγραμματικῶς καὶ ἐν φράσεσιν ἀδαμαντίναις «ὡσανεὶ τις ἔχων ἐξουσίαν». Βασιλεῖς καὶ σατράπαι, μόλις ἤκουον τὸ ὄνομά του διέτασσον νὰ γίνῃ πανταχοῦ δεκτὸς μετ' εὐλαβείας. Εἰς βασιλικὰ συμπόσια ἠγείρετο ὅπως καταδικάσῃ τὴν σφαγὴν καὶ βρῶσιν τῶν ζώων, καὶ δταν εἰς βαβυλώνιος βασιλεὺς τῷ προσέφερε δέκα δῶρα, οἰαδήποτε αὐτὸς καὶ ὄχι ὁ βασιλεὺς

θὰ ἐξέλεγεν, ὁ Ἀπολλώνιος ἀπήντησεν. «Ἐν μόνον ἐκ τῶν δέκα θὰ ἐκλέξω καὶ θὰ δεχθῶ». — «Ποῖον;» — «Νὰ βελτιώσης τὴν θέσιν τῶν ἑρετριέων», ἑλληνικῆς κοινότητος βιούσης ἐπὶ βαβυλωνικοῦ ἐδάφους. — «Ἐχει καλῶς, ἀλλὰ τὰ ἄλλα ἐννέα διατί δὲν τὰ δέχουσαι;» — «Διότι δὲν ἀπέκτησα ἀκόμη ἄλλους ἐννέα φίλους ὑπὲρ ὧν νὰ τὰ διαθέσω». — «Καὶ περὶ τοῦ ἑαυτοῦ σου τίποτε;» — «Ἐχω καρπούς καὶ ἄρτον, τί ἄλλο εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπιθυμήσω;» Ὁ Ἰνδὸς ἡγεμῶν Ἰαρχος ἐξέπληξε τὸν Ἀπολλώνιον προσαγορεύσας αὐτὸν καὶ συνδιαλεχθεὶς μετ' αὐτοῦ ἑλληνιστί, καὶ δεῖξας μάλιστα ὅτι ἐγνώριζεν αὐτὸν ὄχι μόνον ἐξ ἀκοῆς, ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλον μυστηριώδη τρόπον. Ἐτι πλέον ἐν πολλοῖς ὁ Ἰαρχος ἐφάνη ὑπέρτερος τοῦ Ἀπολλωνίου κατὰ τὴν σοφίαν, ἀφοῦ κατώρθωσε νὰ τῷ ὑπενθυμίση προτέρας ὑπάρξεις του. Τῷ ἔδωκε δὲ καὶ τοῦτο τὸ νουθέτημα ὑπὲρ ὃ Ἀπολλώνιος πολλάκις ἔκτοτε ἀνέφερε. «Σεῖς οἱ Ἕλληνες νομίζετε ὅτι ἡ δικαιοσύνη συνίσταται εἰς τὸ νὰ μὴ διαπράττη τις ἀδικίαν. Εἶνε μέγα τὸ σφάλμα σας». Ἐπανελθὼν ἐξ Ἰνδίας ὁ Ἀπολλώνιος διέτριψεν ἐν Ἐφέσῳ διδάσκων· προεῖπε δὲ τὴν μετ' οὗ πολὺ ἐκραγεῖσαν ἐκεῖ πανώλη. Εὐρισκόμενος κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκρήξεως ἐν Σμύρῃ παρεκλήθη ὑπὸ τῶν ἑφεσίων νὰ μεταβῇ καὶ ἄρῃ τὸ μίασμα. Δηγοῦνται ὅτι ἐθεάθη ἐν Ἐφέσῳ ἀγωνιζόμενος κατὰ τῆς ἐπιδημίας καίτοι ταῦτοχρόνως διετέλει ἐν Σμύρῃ. Περιήρχετο ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς νήσους θεραπεύων πύσοντας καὶ κηρύσσων ζώσας ιδέας, ἐλθὼν δὲ ἐπὶ Νέρωνος εἰς Ρώμην κατηγορήθη ἐπὶ μαγείᾳ ὡς ἄρας τὴν πανώλη τῆς Ἐφέσου. Γίνεται ἄφαντος ἐκ τῆς φυλακῆς, ἐπιτιμᾷ αὐτοπροσώπως τὸν Δομιτιανόν, γίνεται πάλιν ἀόρατος, καὶ ἐπαναλαμβάνει τὴν διακοπεῖσαν περιοδείαν του ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς χώρας. Ἐν Ἐφέσῳ πάλιν τυχὼν, ἐνῶ ἡγόρευεν, ἐθεάθη αἴφνης παύσις καὶ κυττάξας ἀσκαρδαμυκτεῖ εἰς τὸ κενόν, ἠκούσθη δὲ ψιθυρίζων· «εὗγε, πάταξον τὸν τύραννον, πάταξον τὸ αἰμοβόρον θηρίον», εἶτα στραφεὶς πρὸς τοὺς ἀκροατάς του εἶπεν· «Ἐφέσιοι, θαρσεῖτε, ὁ Δομιτιανὸς αὐτὴν τὴν στιγμήν φρονεῖται». Ἀναφέρεται καὶ τοῦτο ὅτι ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Μάρκος Αὐρηλίος, κυριεύσας τὴν Βυθινίαν, εἰσήλαυνεν εἰς τὰ Τύανα, διέταξε νὰ καταστραφῇ ἡ πόλις καὶ νὰ σφαγῶσιν οἱ κάτουκοι. Ἀλλ' ἐν τῇ σκηνῇ του εὐθύς ὕστερον, μελετῶν, εἶδεν ἐνώπιον αὐτοῦ τὸν Ἀπολλώνιον, ὅστις εἶπε τὰς ἐξῆς λέξεις καὶ ἔγινεν ἄφαντος. «Αὐρηλίε, ἐὰν θέλης ἀληθῆ δόξαν ἔσο εὐσπλαγχνος. Ἐὰν θέλης νὰ ἄρξης τῆς Καππαδοκίας μὴ χύσης τὸ αἷμα τῶν τυανέων», καὶ ἡ διαταγὴ τοῦ Αὐρηλίου ἀνεκλήθη. Σφοδρῶς ἐπολέμει τὰς θηριομαχίας, αἵτινες καὶ ἐν Ἀθήναις ἠκμαζον ἐκ πνεύματος κολακείας πρὸς τὸν Νέρωνα. «Ὁ ἀθηναῖοι, ἔλεγε, κατὰ τὸ φρόνημά σας, βεβαίως ἢ Παλλὰς εἶνε μηδὲν ἀπέναντι τοῦ Νέρωνος.

Ἐντούτοις ὅταν ἡ πολιοῦχος, μυσαιτομένη τὴν θηριωδίαν σας, ἐγκαταλείψη τὸ ἄστυ αὐτῆς διὰ παντός, τότε ἴσως θὰ ἐννοήσῃτε τὸ σφάλμα σας». Ὁ αὐτοκράτωρ Σεβέρος ἐν τῷ ἰδιαιτέρῳ αὐτοῦ προσευχητηρίῳ δώματι εἶχε τρία ἀγάλματα: τοῦ Ὁρφέως, τοῦ Ἰησοῦ, καὶ τοῦ Ἀπολλωνίου. Ὁ μέγας τυανεύς πανταχοῦ, καὶ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του ἀκόμη παριστάνεται ὡς ἄλλος Ὁρφεύς, ἀγωνιζόμενος νὰ ἀποσπάσῃ τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν ἀπὸ τὴν ἀπανθρωπίαν, ἵνα ὁ κόσμος λυτρωθῇ ἐξ αἱμάτων. Τὰ νεώτερα καὶ καλῆτερα περὶ Ἀπολλωνίου ἔργα εἶνε ἀγγλικά: τὸ τοῦ Howard Williams τὸ τοῦ Sinnett καὶ τὸ τοῦ Mead.

9 — ΠΟΡΦΥΡΙΟΣ

Πρὶν κρυσταλλωθῆ ἡ χριστιανικὴ φιλοσοφία εἰς τὴν γνωστὴν μας φάσιν τὴν καλουμένην Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἦσαν ἀναρίθμητοι αἱ Σχολαὶ αἵτινες ἐξηγγέλλον τὰς ζώσας ιδέας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τριακονταετίαν πρὶν ἀναφανῆ ὁ Κωνσταντῖνος, ἐπεράτου τὸν βίον του ὁ Πορφύριος ὅστις ὑπῆρξεν εἰς τῶν κορυφαίων ἐρημινευτῶν τοῦ χριστιανικοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι. Ἦτο μαθητὴς τοῦ Πλωτίνου, τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πλατωνικῆς Σχολῆς, οὗτινος τὰ ἔργα μάλιστα καὶ ἐξέδωκεν εἰς 54 βιβλία, ὀνομασθέντα ἐννεάδας, ὡς διηρημένα εἰς ἕξ τμήματα ἐξ ἐννέα βιβλίων. Περὶ τοῦ Πλωτίνου ὁ Πορφύριος γράφει ἐνθουσιωδῶς ἀποδίδων εἰς αὐτὸν χαρακτῆρα θεῖον καὶ ἀφηγούμενος πῶς ἄνδρες καὶ γυναῖκες τῆς ὑψίστης περιωπῆς εἰλκύνοντο πρὸς αὐτὸν καὶ πῶς ὁ οἶκος του ἐπληροῦτο περιοδικῶς νέων καὶ νεανίδων διαπιστευομένων εἰς τὴν ἐπιμέλειάν του ὑπὸ τῶν θνησκόντων γονέων των. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἐπίδρασις τοῦ Πλωτίνου ὥστε γερουσιασταὶ ἐγκατέλειπον τὴν πολιτικὴν καὶ τὰ πλούτη των ἵνα ἀσπασθῶσι τὸν βίον τῆς πνευματικότητος καὶ τῆς μελέτης, διὰ τοῦ διαβήματος αὐτῶν τούτου ἀπαλλαττόμενοι καὶ τῶν παντοίων νοσημάτων ἅτινα ὑποθάλλει πάντοτε ὁ ἐπίπλαστος βίος τῶν κοινωνιῶν. Τὸν Πλωτίνον περιγράφει ἡμῖν ὁ Πορφύριος ὡς βιονομικὸν φιλόσοφον ἀφιερωμένον εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀναπτύξεως τοῦ θείου στοιχείου τοῦ κατασκηνοῦντος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ὁ Πλωτίνος διετράνου ἀκράδαντον πεποιθήσιν περὶ ὑπάρξεως ἀοράτου κόσμου, καὶ ἰσχυρίζετο ὅτι ἵνα τις δυνηθῇ νὰ ἴδῃ τὴν ἀληθῆ μορφήν καὶ χροιάν καὶ ἀξίαν τῶν πνευματικῶν πραγματικότητων πρέπει νὰ ἐξαγνίσῃ προηγουμένως τὰ ἑσωτερικὰ ὄμματα τῆς ψυχῆς του. Ἦτο χαρακτῆρ μεγίστης ἀγνότητος καὶ νοῦς εὐρυτάτης ἐμπνεύσεως. Ὑπερτάτην εὐλάβειαν ἠσθάνοντο πρὸς αὐτὸν καὶ οἱ οἰκειότατοι τῶν φίλων του οὐδαμῶς ἀμφιβάλλοντες ὅτι ἡ ψυχὴ του εἶχε τὸ ὑπερμέροπον. Τοιούτου διδασκαλίου μαθητῆς γενόμενος ὁ Πορφύριος ἀφωμοίωσε τὰς ζώσας ἐκείνας ἀρχὰς ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ὁποίων

προσεδόκα τὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ὁ Πορφύριος ἐγεννήθη ἐν Τύρῳ τῆς Συρίας τριακονταετῆς δὲ ἀπῆλθεν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Ῥώμην, διατρίψας ἐν Σικελίᾳ ἔτη τινὰ καὶ ἐκεῖθεν περιηγηθεὶς εἰς Ἀλεξάνδρειαν, Ἀθήνας, Καρχηδόνα καὶ Τύρον. Τὸ διασημότερον τῶν συγγραμμάτων του εἶνε τὸ *Κατὰ τῶν χριστιανῶν* δι' οὗ ὑποδεικνύει πολλὰς ἀντιφάσεις τῶν εὐαγγελίων, παρέχει ὀρθότερας ἐρμηνείας πολλῶν χωρίων, καὶ ἀναλύει τὴν ἱστορίαν τῶν ἔβραίων. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο διεκρίθη κυρίως διότι κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου νὰ καη δημοσίᾳ. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον τῶν συγγραμμάτων του εἶνε τὸ *Περὶ Ἀποχῆς*. Ἐν αὐτῷ ὁ συγγραφεὺς καταδικάζει τὴν κρεοφαγίαν ὡς ἀντικειμένην εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ εἰς τὴν ἀρετὴν τῆς ἐγκρατείας, στιγματίζει δὲ τὴν ἕξιν ὡς ἀπάνθρωπον καὶ ἀδικον. Φαίνεται ὅτι τὸ ἔργον ἐγράφη ἐξ ἀφορμῆς ἐνὸς πρώην ὀπαδοῦ τῆς ἀριστοκρατικῆς διαίτης ὅστις μετέπεσεν εἰς τὴν κρεοφαγίαν. Ὁ Πορφύριος προσκαλεῖ αὐτὸν νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶνε ἡ αἰτία ἡ ὠδήσασα αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν βάρβαρον ἕξιν, βεβαίως δὲν ἤχη νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκ λόγων ἀνεπαρκειᾶς τροφῆς ὡς ὁ κόσμος θὰ ἐφαντάζεται ἐὰν δὲν ἐδίδετο ἡ δέουσα ἐξήγησις καὶ ὁμολογία. «Ἦσο, λέγει, πάντοτε ὑγιῆς καὶ εὐρωστος, ὅπως καὶ ἡμεῖς, ὅταν ἀπειχες τοῦ κρέατος.» Τὴν κρεοφαγίαν ὁ Πορφύριος θεωρεῖ ὡς αἰτίαν ὑποδουλώσεως τῆς ψυχῆς καὶ νοσηρότητος τοῦ σώματος πηγὴν δὲ «Ἰλιάδος κακῶν.» «Ἴνα σωθῶμεν, λέγει, εἶνε ἐπάναγκες νὰ προσηλώσωμεν τὸν νοῦν καὶ τὰς κλίσεις εἰς τὰ οὐράνια ἀποσπώμενοι ἀπὸ τῆς ἀπολαύσεως καὶ τῆς παρομαρτούσης τῆ ἀπολαύσει φθορᾶς. Ἡ πρὸς τοῦτο μέθοδος εἶνε: διεξαγωγή μεγάλων ἔργων, ὄχι ἀπλῆ ἀκρόασις θεωριῶν. Οὐδεὶς αἰμοβόρος ἢ σαρκοφάγος θὰ δυνηθῆ ποτε νὰ ἀξιῶσῃ τὸν τίτλον *Υἱὸς τοῦ Θεοῦ*.» Ὁ Πορφύριος ἦτο μοναδικὸς ὡς ἐρμηνευτὴς τῶν βιονομικῶν ἀρχῶν. Τὸ ὕψος του ἦτο ἐξαισίον καὶ ἡ διαύγεια τῶν ἐννοιῶν του σπανία. Αἱ γνώσεις του ἦσαν εὐρυτάτου χαρακτῆρος καὶ αἱ ἰδέαι του ὑψηλαὶ καὶ ἀδραί. Καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν μεγίστων θεολόγων καὶ ὄν ἐγραφε ἀπεκαλεῖτο «ὁ τῶν ἀπορρήτων μύστης.» Τὰ συγγράμματά του εἶνε παντὸς κλάδου· φιλολογικά, ἠθικά, φιλοσοφικά, ἱστορικά, βιογραφικά, φυσικά, διαλεκτικά, μαθηματικά, γραμματικά, θεολογικά, δημοτικὰ καὶ μουσικά. Μολονότι δὲ τόσον εἶνε τὸ πλῆθος τῶν συγγραμμάτων του, ὁ Πορφύριος δὲν ἦτο λογομάχος, ἀλλὰ ἦτο μέγας ἐρευνητὴς τῆς Ἀληθείας καὶ ἐνθερμος πρόμαχος τῆς Δικαιοσύνης, δηλαδὴ ἀληθῆς Φιλόσοφος. Ἡ ἐπομένη περικοπὴ δεικνύει, καθ' ἃ καὶ ὁ βιογράφος αὐτοῦ Howard Williams¹ ὀρθῶς παρα-

τηρεῖ, ὅτι ὁ Πορφύριος ἠθικῶς καὶ διανοητικῶς ὑπερτερεῖ τῶν σοφῶν τῆς ἐποχῆς μας, ὅπως καὶ τῶν τῆς ἐποχῆς του. «Δύο στοιχεῖα, λέγει, τὸ αἰσθαντικὸν καὶ τὸ ἀντιληπτικόν, ἀποτελοῦσιν ἀδιάρρηκτον συγγενικὸν δεσμὸν μεταξὺ ὅλων τῶν ἐμφύχων ὄντων. Βεβαίως οἱ φιλόσοφοι τῶν ἡμερῶν μας εἶνε παράδοξοι ὅταν ὑποστηρίζωσιν ὅτι κακοῦργοι τινὲς δικαιοῦνται εἰς εὐσπλαγγίαν διότι εἶνε ὄντα ἀνθρώπινα, ἐνῶ ἄλλα ὄντα εὐεργετικά καὶ ἀθῶα θανατοῦνται ἀνηλεῶς μὴ δικαιούμενα εἰς οἶκτον ἅτε ὄντα ὑπάνθρωπινα. Ὁ Χρυσίππος μᾶς λέγει ὅτι ὁ Θεὸς ἐπλασε τὰ ζῶα διὰ νὰ τὰ τρώγῃ ὁ ἄνθρωπος. Ἐὰν αὐτὸ ἀληθεύῃ, τότε κατ' ἀνάγκην θὰ ἀληθεύῃ καὶ τὸ ἄλλο ὅτι ὁ Θεὸς ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον διὰ νὰ τὸν τρώγῃ ἡ τίγρις. Ἀλλ' οὔτε τὸ ἐν ἀληθείᾳ οὔτε τὸ ἄλλο, μόνον δὲ ἀληθεύει τὸ ὑπὸ τοῦ Πυθαγόρα ἐξαγγελθὲν ὅτι γλυκύτης καὶ ἀνθρωπισμοῦ ὄχι μόνον εἶνε ὀφειλὴ ἀνθρώπου πρὸς πᾶν ζῶον, ἀλλ' εἶνε καὶ ἀσκησις γλυκύτητος καὶ ἀνθρωπισμοῦ πρὸς πάντα ἄνθρωπον εἶπερ δέ τις καὶ ἄλλος ὁ ἀγαπῶν τὴν ἐμφύχον φύσιν συγγενεῦει πρὸς τὸ θεῖον.» Ἀληθῶς βᾶσις ἠθικῆς δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄλλη πλὴν αὐτῆς τῆς ζώσης ἰδέας ἣν ἐνσωματοῦσιν αἱ τελευταῖαι δεκατέσσαρες λέξεις. Τὸ *Περὶ Ἀποχῆς* σύγγραμμα τοῦ Πορφυρίου εἶνε καὶ ἀξιωματικὸν διὰ τὸν λόγον ὅτι κατὰ μέγα μέρος εἶνε παράφρασις τοῦ *Περὶ Εὐσεβείας* συγγράμματος τοῦ Θεοφράστου, ὅστις ἦτο ὁ διάδοχος τοῦ Ἀριστοτέλους οὗ ἀναμφιβόλως ἐρμηνεύει τὸ φρόνημα ὡς πρὸς τὸ ὅτι ἡ κρεοφαγία εἶνε καταδικαστέα διὰ λόγους ὑπερτέρας ἠθικῆς. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης παρέλειπε τὴν μινείαν τοῦ πράγματος ἐν τοῖς *Ἠθικοῖς* αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦ διαδόχου του δύναται νὰ θεωρηθῆ συμπλήρωσις τῆς ἐλλείψεως. Μετ' ἴσης δριμύτητος ὁ Πορφύριος καυτηριάζει τὴν ἀπάνθρωπιαν ἣν συνεπάγεται τὸ κυνήγιον καὶ ἄλλαι τοιαῦται ἄγριαι διασκεδάσεις ἅτε ἀπαμβλύνουσαι τὴν δύναμιν τῆς γλυκύτητος τῆς συμπαιθείας καὶ τῆς ἀδελφοφροσύνης. Ἐτερον ἀξιωματικὸν προσὸν τοῦ ἔργου εἶνε ὅτι ἐν αὐτῷ παρέχεται ἡμῖν περιγραφὴ παναρχαίων λαῶν παρ' οἷς ἡ κρεοφαγία ἐθεωρεῖτο ἀποτρόπαιόν τι καὶ βδελυρόν. Παρέχεται ἡμῖν περιγραφὴ καὶ περὶ τῶν ἑσσηνίων, παρ' οἷς ἦτο θεμελιώδης ἀρχὴ ἠθικῆς ὅτι τὸ θησαυρίζειν ἐνόσω ἔστω καὶ ἐν ἄτομον πένεται εἶνε κακοῦργος παραφροσύνη, καὶ ὅτι τὸ καταστρέφειν ἐμφύχον ὄντα πρὸς βρῶσιν εἶνε ἀνοσιούργημα. Μέλος τῆς κοινότητος τῶν ἑσσηνίων κατὰ πάσας τὰς ἐνδείξεις τῆς νεωτέρας ἐρεῖνης ὑπῆρξεν ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Ὁ Βολταῖρος ἐξαίρει τὸ ἔργον τοῦ Πορφυρίου καὶ ἀνομολογεῖ ὅτι θεωρεῖ τὴν σφαγὴν τῶν ζῶων ὡς ἀδελφοκτονίαν. «Ἐάν, λέγει, ἀρνίον τι αἴρνης, ὑπὸ τὴν μάχαιραν τοῦ σφαγέως, ἠδύνατο νὰ ἀνακράξῃ, ἐν δακρύοις: Ἐν ὄν-

¹ The Ethics of Diet; Porphyrius.

ματι τοῦ κοινοῦ ἡμῶν Πατρὸς τοῦ ἐν Οὐρανοῖς, ἄνθρωπε, μὴ με σφάξῃς» ποῖος θὰ ἦτο εἰς τόσον βαθμὸν ἀπάνθρωπος ὥστε νὰ ἐμπήξῃ τὴν μάχαιραν εἰς τὸν λαμὸν τοῦ ἀθώου;»

Πολλαὶ ἐκδόσεις τοῦ *Περὶ Ἀποχῆς* συγγράμματος ἐγένοντο ἀπὸ τοῦ 1767 μέχρι σήμερον, ὑπὸ Ὀλλανδῶν, Γάλλων, Γερμανῶν καὶ Ἀγγλῶν.

10 — ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ.

Εἰς τῶν τριῶν κορυφαίων πατέρων τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ὁ χρυσοστόμιος Ἰωάννης δικαιούται ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἱεράρχην εἰς τὸν τίτλον τοῦ Πατριάρχου τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ καὶ δὴ εἰς τὸν μαρτυρικὸν ὑπὲρ τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ στέφανον. Τὸν τέταρτον αἰῶνα καθ' ὃν ὁ Ἰωάννης ἠκμασεν, ἐπράξε καὶ ἐδίδασκε, τὸ πλήρωμα τῆς Χριστιανοσύνης, λησμονηθέντος τοῦ ἐνδοτέρου νοήματος τῆς χριστιανικῆς παραδόσεως, εἶχε ἰθὺσθεῖ εἰς μέγιστον βαθμὸν ἐκλύσεως καὶ σαπρίας, εἰς τὴν ἐπικαιρον δὲ ἀνατολὴν τοῦ Χρυσόστομου ὀφείλεται ἡ διάσωσης τῶν ἀνθρωπικῶν ἰκμάδων αἵτινες ἐτήρησαν τὸ χριστιανικὸν οὐκοδόμημα ἐπὶ τόσους αἰῶνας. Ἐκ τῶν ἑπτακοσίων ὁμιλιῶν καὶ πραγματειῶν του, καὶ ἐκ τῶν δυκοσίων τεσσαράκοντα δύο ἐπιστολῶν του προαιῶπει πλήρης ἡ εἰκὼν τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ὁ ἐρευνητὴς τῶν γλαφυρῶν αὐτῶν συγγραμμάτων δύναται ν' ἀπανθίσῃ ὀλόκληρον τόμον ὃν θὰ ἔγραφε σήμερον οἷσαδήποτε ἐκ τῶν νεωτέρων κοινωνιολόγων καὶ βιονόμων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ. Ὁ Χρυσόστομος ἦτο μιστὸς εἰς τὴν παρῆδοσιν, ἀλλ' εἶχε καὶ διαίσθησιν ἱκανῶς ἀδρᾶν ὥστε νὰ διορᾷ τὴν οὐσίαν τῆς παραδόσεως. Πράγματι θεοφόρος ὢν ἔκρινεν ἱερὰν πᾶσαν ὑπαρξιν καὶ ἡ ἀγάπη του ἦτο ἀρκετὰ εὐρεία ὥστε νὰ περιλαμβάνῃ πᾶσαν τὴν ζῶσαν φύσιν. Εἰς τὴν πρωτοβουλίαν του ὀφείλεται ὁ ἐκκλησιαστικὸς θεσμὸς τῆς ἀποχῆς ἀπὸ τοῦ κρέατος δις τῆς ἐβδομάδος καὶ προφανῶς ἂν ἐξηρτάτο ἀπὸ αὐτὸν θὰ ἐθέσπιζεν ὀλοσχερῆ ἀποχὴν ὄχι μόνον ἐκ θρησκευτικῆς παραδόσεως ἀλλὰ καὶ ἐκ φιλοσοφικῆς ἐπιγνώσεως τῶν νόμων τοῦ βίου. Ἐπὶ τέσσαρα ἔτη βιώσας ἐν Ἀντιοχείᾳ προτοῦ κληθῆ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον οὐδέποτε ἔφαγε κρέας, παρητήθη δὲ καὶ πάσης ἰδιωτικῆς περιουσίας. Ἦτο ἀμειλικτος κατὰ τῶν ἰσχυρῶν τῆς ἡμέρας, καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὸν κληρον, ἐν μιᾷ τῶν ὁμιλιῶν του δὲν διστάζει νὰ στιγματίσῃ διὰ σφοδρῶτάτων ἐκφράσεων τὴν πλειονότητα τῶν Ἐπισκόπων. Δεκατρεῖς ἀρχιερεῖς καθήρσε διὰ μιᾶς ὑπογραφῆς του ἵνα μὴ ἀναφέρω τὰς δριμείας αὐτοῦ ἐφόδους κατὰ τῶν σκανδάλων τῆς αὐλῆς καὶ τῶν κορυφῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ὡς εἰκὸς ἐπέσπασε τὴν μῆνιν τῶν ἀνωτέρων τάξεων τῆς κοινωνίας. Ἐξεδρομίσθη,

ἐξωρίσθη εἰς ἀγρίους τόπους, ὑπεβλήθη εἰς φρικτὰς κακουχίας καὶ, διαρκούσης καταναγκαστικῆς πεζοπορείας, ἀπέθανεν ὑποκύντας εἰς τὴν ὀξύτητα τῆς προσβαλοῦσης αὐτὸν νόσου ἐν ταῖς ἀκταῖς τοῦ Εὐξείνου. Εἰς ἱεράρχης ἔγραψεν ὀλόκληρον βιβλίον κατὰ τοῦ Ἰωάννου πλήρες ὕβρεων ἀποκαλῶν αὐτὸν βδελυρὸν δαίμονα καὶ ὄργανον τοῦ Σατανᾶ. Ἀλλ' ὅμως ἡ μεγάλη ὁμὰς τοῦ ἀδικουμένου λαοῦ τὸν ἐλάτρευεν.

11 — ΚΟΡΝΑΡΟΣ.

Αἱ τελευταῖαι ἀναλαμπαὶ τοῦ ἑλληνικοῦ φωτός, τρεμοσβύνουσαι ἤδη κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα, ἐξηφανίσθησαν μετὰ τὸν Χρυσόστομον, τὸν τελευταῖον Ἕλληνα προφήτην τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, καὶ ἐπὶ αἰῶνας ἔκτοτε τὸ κράτος τοῦ σκότους ἐπρυτάνευσεν ἀπροσμάχητον. Ἡ χαραινὴ ἦν κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα ἔφευρεν ὁ ἀσπερισμὸς τοῦ λόγου, τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἐρεῦνης ἀποκαλύπτει ἡμῖν μίαν ἰταλικὴν φυσιογνωμίαν ἣτις ἀξίζει νὰ εἰσαχθῆ εἰς τὴν χορείαν τῶν προφητῶν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἄτε σημειοῦσα νέον αἰῶνα καὶ νέαν ἐπαγγελίαν συνέσεως καὶ ἠθικῆς. Ὁ Λουδοβίκος Κορνάρος¹ ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα ὡς τοιοῦτος, ὡς ἐξαναστὰς κατὰ τῶν ἐπικρατουσῶν διαιτητικῶν ἔξεων, ἔξεων ἄς ἐξ ἰδίας πείρας διέγνω ὡς ἔξεις μεγάλης ἀφροσύνης ὑπὸ ἔποψιν ὑγείας ἔστω καὶ ἂν δὲν ἐστιγμάτισεν αὐτὰς ἀκριβῶς ὑπὸ ἔποψιν ἠθικῆς. Ἡ μέχρι τῶν ἡμερῶν του ὀρθόδοξος ἠθικὴ δύναται ἀνευδοιάστως νὰ θεωρηθῆ συνώνυμος μετὰ τὴν ἀνηθικότητα. Ἐάν τις ἐξανίστατο κατὰ τῆς ὀρθοδόξου ἠθικῆς, ἐσφραγίζετο ἀμέσως ὡς αἰρετικός, ὡς ἐχθρὸς τῆς ἐκκλησίας, καὶ παρεδίδοτο εἰς τὴν ἀπανθρωπίαν τῶν φανατικῶν ὑποστηρικτῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς τυραννίας καὶ τῆς δεισιδαιμονίας. Τοιαῦτα θύματα τῆς ὀρθοδόξου ἠθικῆς ὑπῆρξαν ἐν τῷ μεσαιῶνι οἱ ὄντως δι' ἠθικὴν καὶ σύνεσιν γνωστοὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα Καθαροί, ἦτοι καθαρόφρονες ἢ καθαροδίαιτοι. Δὲν μᾶς ἐνδιαφέρουσιν αἱ θρησκευτικαὶ των πεποιθήσεις, ἀλλὰ μᾶς ἐνδιαφέρει ὁ ἀνήθικος καταδιωγμὸς ὃν ἤγειρε κατ' αὐτῶν τὸ ἐκκλησιαστικὸν καθεστὸς, καταδιωγμὸς πρὸς ὃν ἴσως δύναται νὰ παραβληθῆ καίτοι ἀμυδρῶς ὁ πόλεμος τοῦ ἐν Ἑλλάδι πολιτικοῦ καθεστώτος κατὰ τῆς αἰρέσεως τῶν νηφωνιστῶν ὢν τινες ἐγνωσμένοι ἐπὶ μορφώσει καὶ ἠθικῇ ἐβασανίσθησαν ἐν ταῖς φυλακαῖς τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου δι' οὐδένα ἄλλον λόγον εἰμὴ διότι ἐφρόνουν ὅτι δὲν ὑπάρχει αἰωνία κόλασις!

Οἱ Καθαροὶ ἀπείχον κρέοφαγίας, ἀλλ' ἔτρωγον ἰχθεῖς, εἴ τις δὲ αὐτῶν ἔκλινε νὰ ἔλθῃ εἰς συνδιαλλαγὴν μετὰ τὴν ἐκκλησίαν, ἤρκει νὰ φάγῃ κρέας δημοσίᾳ ἐνώπιον πλήθους ἱερέων καὶ ἱεραρχῶν διοριζομένων ὑπὸ τῆς ἱερατικῆς ἐξουσίας.

¹ *The Ethics of Diet*, by Howard Williams.

σεως. Ἄφ' ἑτέρου εἴ τις προσήρχετο νὰ ταχθῆ μετὰ τῶν Καθαρῶν, ἠρωτᾶτο πρῶτον «τρώγεις κρέας» καὶ δὲν ἐγίνετο δεκτὸς εἰμὴ ἐὰν ἐγκατέλειπε τὴν βάρβαρον ἔξιν. Ὁ Κορνάρος δὲν εἶχε σχέσιν μὲ τοὺς Καθαροὺς, ἀλλ' ἀνεξαρτήτως ἐκύρωσε τὸ περὶ διαίτης δίδαγμα των. Ἄνηκεν εἰς μεγάλην ἐνετικὴν οἰκογένειαν ἣς πολλὰ μέλη ἐξελέγησαν δόγαι τῆς Βενετίας κατὰ διαφοροὺς ἐποχὰς καὶ ἐσυγγένευσεν ἴσως μὲ τὸν Κρητὰ Βικέντιον Κορνάρον, τὸν ποιητὴν τοῦ «Ἐρωτοκρίτου.» Ἦτο πασίγνωστος ὡς διάγων βίον πολυτελείας, πολυφαγίας, πολυποσίας καὶ φιληδονίας. Ἡ κρᾶσις του ἦτο ἰσχυρὰ καὶ ἀντεῖχε κατὰ πάσης καταχρήσεως ἀλλ' ἀπὸ τοῦ τριακοστοῦ πέματου μέχρι τοῦ τεσσαρακοστοῦ ἔτους τῆς ἡλικίας του διαρκῶς ὑπέφερε νυχθημερὸν δεινότερα ἐν νοσημάτων προκληθέντων ὑπὸ τῆς ἀφρονος αὐτῆς διαίτης καὶ καταστησάντων, ὡς ὁ ἴδιος ἀφηγεῖται, τὸν βίον του βάρως ἀφόρητον. Οὐδὲν φάρμακον, οὐδεμίαν θεραπείαν τὸν ὠφέλει πῶσως, καὶ ὁ Κορνάρος ἐφίτασεν εἰς σημεῖον ἀπελπισμοῦ ὅτε εἰς τῶν ἰατρῶν του ἔσχε τὸ θάρρος νὰ τοῦ ἀπαγορεύσει πᾶν εἶδος κρέατος. Ἐπὶ τινὰς μῆνας ἠκολούθει τὴν νέαν δίαιταν μὲ εὐάρεστα ἀποτελέσματα, ἀλλὰ τόσῳ ἀφόρητος τῷ ἦτο ἢ ἀπὸ τοῦ κρέατος ἀποχή, ὥστε ἔλεγεν ὅτι ἐπροτίμα τὰ δεινὰ ἄτινα ὑπέφερε προηγουμένως. Πράγματι δὲ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν κρεοφαγίαν δις ἢ τρίς, καὶ εἰς ἐκάστην ἐπάνοδον ἐπανήρχοντο καὶ αἱ ἀλγηδόνες του. Ἐπὶ τέλους ἔκαμε τὴν ἠρωτικὴν ἀπόφασιν νὰ ὀμώσῃ ἰσόβιον ἀποχὴν ἀπὸ τοῦ κρέατος καὶ αὐστηρὰν ὀλιγοφαγίαν. Πολλάκις ἐν αὐτὸν ἀπέτελει ὀλόκληρον τὸ γεῦμα του. Μετὰ ἐν ἔτος ἀπὸ τῆς ἠρωτικῆς του ἀποφάσεως ἦτο ἐντελῶς ἀπηλλαγμένος πάσης ἐνοχλήσεως, ἠκολούθησε δὲ πιστῶς τὴν νέαν του δίαιταν ὄχι μόνον ἰαθεῖς, ἀλλὰ καὶ τραπεῖς εἰς ὑψηλότερα ἰδεώδη. Αἱ κλίσεις του μετεβλήθησαν ἀπὸ τὴν ἀπόλαυσιν εἰς τὴν μελέτην καὶ ἔρευναν, τεσσαράκοντα δὲ καὶ τρία ἔτη μετὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ σώφρονος βίου του, ἡλικίας ἤδη ὧν 83 ἐτῶν, ἔγραψε καὶ ἐξέδωκε τῷ 1548 θαυμάσιον σύγγραμμα ὑπὸ τὸν τίτλον Trattato della vita sobria (Μελέτη περὶ τοῦ νήφοντος βίου), διὰ τοῦ ὁποίου ἐυγλωττότατα παροτρύνει πάντα ὅστις συναισθάνεται τὴν ἀξίαν τῆς ὑγείας καὶ τῆς εἰρήνης ν' ἀκολουθήσῃ τὸ παράδειγμα του. Τὴν ἐξῆς περικοπὴν ἐκ τοῦ ἔργου δὲν πρέπει νὰ παραλείψω: «ὦ πατρίς μου, ὦ προσφιλὴς μου Ἰταλία, λέγει ἀποτεινόμενος πρὸς τὸ ἰταλικὸν γένος, ἀκουσὸν με. Δὲν ὑπάρχει παραφροσύνῃ μεγαλύτερα ἀπὸ τὸν βίον τῆς ἀπολαύσεως. Ἡ σκληροτέρα πανώλης, ἢ φοβερωτέρα πυρκαϊά, ὁ καταστρεπτικώτερος πόλεμος, ὅλαι αὗται αἱ πληγαὶ συλλήβδην, δὲν φονεύουσι τόσα τέκνα σου κατ' ἔτος ὅσα φονεύει ὁ βίος τῆς ἀπολαύσεως καὶ τῆς κρεοφαγίας. Πῶς ἀντέχεις πλέον; Πρὸς Θεοῦ

θὲς τέρμα εἰς τὰς συνθήκας αἵτινες ἐπιτρέπουσι τοιοῦτον βίον, διότι βεβαιώθητι, πατρίς μου, εἰς τὰ ὄμματα τοῦ οὐρανοῦ πατρός μας, δὲν ὑπάρχει μυσσώτερον ἁμάρτημα ἀπὸ τοῦτο, τὸ ζῆν δι' ἀπόλαυσιν καὶ τρυφήν. Ἐξωστράκισες τὴν πανώλην ἐξοστράκισον καὶ τὴν φιληδονίαν, ἄλλως ἀπέθανες. Δὲν ἀπαιτεῖται ἄλλο μέτρον εἰμὴ νὰ κηρύξῃς τὴν ἀπλότητα τὴν ὁποίαν ὑπαγορεύουν οἱ νόμοι τῆς φύσεως, τὴν λιτότητα, τὴν ἀποχὴν, καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον. Ἐχασες πολυτίμους υἱούς, λαμπρὰς διανοίας, τοὺς ὁποίους ἐρόνευσαν αἱ διαιτητικαὶ ἔξεις των, ἐνῶ ἐὰν ἐπεκράτει τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἀκρεοφαγίας καὶ τῆς λιτότητος δὲν θὰ συνέβαινε κἂν ἀσθένεια πλέον αἰαδήποτε. Ἐγὼ ὅτε ἤμην 70 ἐτῶν ἀνατραπέσις τῆς ἀμάξης μου, ἔθραυσα καὶ βραχίονα καὶ σκέλος, καὶ οἱ ἵπποι ἀφηνιάσιντες μὲ παρέσυρον εἰς μακρὰν ἀπόστασιν. Τόσῳ πολὺ ἐβλάβην ὥστε οἱ ἰατροὶ ἔλεγον ὅτι, ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας μου, δὲν θὰ ἔξοιν εἰμὴ τρεῖς ἡμέρας. Ἄλλ' ἐγὼ ἐνδομύχως ἐγνώριζον ὅτι ἡ ἐγκράτεια καὶ ἡ ἀκρεοφαγία εἶνε τὸ ἐλιξήριον τῆς ζωῆς καὶ οὐδόλως ἀμφέβαλλον περὶ τῆς ταχείας ἀναρρώσεώς μου. Ἐρηγήθην τὰ φάρμακά των καὶ τοὺς ἀφῆκα μόνον νὰ τοποθετήσωσι τὰ ὀστέα καὶ προστρίψωσι τὸ μέρος ἐξωθεν μὲ ἔλαια. Ἀνέρωσα ταχέως καὶ ἰάθην ὀλοτελῶς καὶ ἤδη παρῆλθον δεκατρία ἔτη ἔκτοτε.» Τρία ἔτη βραδύτερον, ὅτε ἦτο 86 ἐτῶν ἐδημοσίευσε ἕτερον σύγγραμμα περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος καὶ βραδύτερον πάλιν ἐν ἡλικίᾳ 93 ἐτῶν ἐδημοσίευσε τρίτον ἔργον δι' οὗ ἀνασκευάζει τὰ σοφίσματα τῶν συνηγορούντων ὑπὲρ τῆς κρεοφαγίας. Ἐταρτον σύγγραμμα, ὅπερ ἦτο καὶ τὸ τελευταῖον αὐτοῦ ἔργον, ἐδημοσίευσε ἡλικίας ὧν 95 ἐτῶν, καὶ δι' αὐτοῦ περιγράφει τὴν ἀκραν ὑγείαν, σωματικῶς, καὶ διανοητικῶς, τὴν ὁποίαν ἔχειεν. Ὁ Κορνάρος ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ 101 ἐτῶν, ἐκπνεύσας ἠρέμα ἐνῶ ἀνεπαύετο εἰς τὸ ἀνάκλιτρον τοῦ γραφείου του. Τὰ τέσσαρα βιβλία του μετεφράσθησαν εἰς τὰς πλείστας εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, ἀλλὰ, ἐφ' ὅσον γνωρίζω, οὐδέποτε μετεφράσθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν.

12—ΜΟΝΤΑΙΓΝΙΟΣ

Μία τῶν ἀρχῶν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ — θεμελιώδης μάλιστα — εἶνε ὅτι πάντα τὰ ἐμψυχα ὄντα, εἴτε ἀνθρώπινα, εἴτε ὑπανθρώπινα, εἴτε ὑπερανθρώπινα, εἶνε ἀδελφά, διαφέροντα ἀλλήλων ἀναλόγως τῶν σφαιρῶν εἰς ἃς ἀνήκουσιν, ἀλλὰ διαφέροντα μόνον κατὰ βαθμὸν, ὄχι κατ' οὐσίαν. Ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης προκύπτει τὸ ἀξίωμα ὅτι οὐδεμιᾶς σφαίρας ἐμψυχα ὄντα στεροῦνται δικαιοματιῶν. Ὅχι λοιπὸν μόνος ὁ ἀνθρώπος, οἰασδήποτε φυλῆς ἢ τάξεως, κέκτηται δικαιώματα, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ ἐπὶ τοῦ πλανήτου ζῶα. Τὸ ὅτι δὲν ἔχουν τὸν τρόπον νὰ τὰ διεκδικήσωσιν, τοῦτο δὲν εἶνε λόγος ὅτι στεροῦν-

ται αὐτῶν ἀπ' ἐναντίας εἶνε λόγος ἔτι μᾶλλον ἐπιβῆλλον ὑμῖν νὰ ἐνθυμούμεθα τὰ δικαιώματά των. Εἰς τὴν χορείαν τῶν προφητῶν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἀνήκει ὁ Μονταίγνιος¹ ὅστις μετὰ τὸν Πλούταρχον, πρῶτος ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις, ἐκήρυξε καὶ κατέδειξε δεξιῶς καὶ ἀποχωρῶντως ὅτι τὰ θύματα τῆς ἀθηραγίας μας ἔχουσι δικαιώματα ἢ παραβίασις τῶν ὁποίων εἶνε ἔγκλημα κατὰ τῆς αἰωνίας ἀρχῆς τῆς ἀδελφότητος. Ἡ ἐπιρροή τοῦ Μονταίγνιου ἐπὶ τοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι τῶν γάλλων ὑπῆρξε μεγάλη, καίτοι δὲν διεμόρφωσε τὸ γαλλικὸν γένος ἀκριβῶς ὡς ὁ Μονταίγνιος ἴσως ἠθέληεν, ἀλλὰ βεβαίως αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ πατήρ τῆς περιπύστου σχολῆς τῶν γάλλων ἀνθρωπιστῶν τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, διαπρεπέστατος διερμηνεὺς τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ὁ Βολταίρος, ὁ καὶ προσπελάσας τὸν Μονταίγνιον κατὰ τὸ ἕφος καὶ κατὰ τὸν ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους. Ὁ Μονταίγνιος ἐγενήθη τῷ 1533 καὶ ἀνήκεν εἰς οἰκογένειαν διακεκριμένην. Ἐτυχε παιδείας καὶ ἀνατροφῆς ἐξ ὄχου ἐπιμελημένης. Κατ' ἀρχὰς ἐπολιτεύθη καὶ ἐξελέχθη διὰ τῆς ὁμοφώνου ψήφου τῶν συμπολιτῶν τοῦ δήμαρχος τοῦ Βορδώ. Γρήγορα ὅμως ἀπεσύρθη τοῦ δημοσίου βίου τραπεὶς εἰς φιλοσοφικὰς ἐπιδιώξεις καὶ μελέτας, ἐν τῷ πατρικῷ αὐτοῦ πύργῳ. Βραδύτερον περιηγήθη διαφόρους χώρας καὶ διέτριπεν ἐν Παρισίοις ἐπὶ τινα χρόνον. Εἶνε λίαν γνωστὸν τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον *Essais* — ὅπερ εἶνε δὴ καὶ ἐν τῶν κλασικῶν βιβλίων τῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας — βιβλίον δηλαδὴ ἐξ ἐκείνων ἅτινα δὲν ἐπιτρέπεται ν' ἀγνοῇ ὁ ἀξίων ὅτι κέκτηται μαθήσιν. Τὸ σύγγραμμα αὐτὸ ἐξεδόθη τῷ 1588 ἦτοι εἰκοσαετίαν περίπου μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἑτέρου περιωνύμου συγγράμματος τοῦ Ραβελαι, «Γουργαντούας καὶ Πανταγρουέλ» εἰς ὃ ἀναμφιβόλως ὁ Μονταίγνιος ὀφείλει στοιχεῖα τινα τῆς ἐλευθεροφροσύνης του. Περὶ τοῦ *Essais* ἐλέγχθη ὅτι δὲν εἶνε ὡς νὰ διαβάσῃ τις βιβλίον, ἀλλ' εἶνε ὡς νὰ ἀκροᾶται τις μελίσρυντον ὁμιλητήν. Εἶνε ἔσοχον ἔργον τέχνης ἀκριβῶς διότι δὲν φαίνεται ἡ τέχνη του, ἀλλ' ἀφίνει τὴν ἐντύπωσιν ἀφελοῦς, ἀπρομελετήτου πραγματείας ἢ μᾶλλον συνδιαλέξεως. Πᾶσα φάσις τοῦ βίου καὶ τῆς σκέψεως ἐρευνᾶται ἐν αὐτῷ καὶ πάντοτε κατὰ πρωτότυπον καὶ βαρυσήμαντον διατυπύεται. Ἐν τῶν κεφαλαίων του πραγματεύεται περὶ ἱατρικῆς. «Παρατήρησα, λέγει, ὅτι πάντοτε μόνοι οἱ παραδιδόμενοι εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἐξ ἐπιγγέλματος ἱατρῶν ἀσθενοῦσιν ἐπικινδύνως καὶ ἀναρρωνύουσι δυσκόλως καὶ βραδέως· οἱ λοιποὶ ὑπερνικῶσι τελεσφορώτερον τὰς ἀσθενείας των ἄνευ τῶν ἱατρικῶν συνταγῶν.» Κατὰ τῶν πολέμων γράφει μετὰ δυνάμεως σπανίας ὄσφ καὶ κατὰ τῆς σφαγῆς τῶν ζώων. Ἀναλύων

τὰ ἐλατήρια τὰ ἄγοντα τὸν ἄνθρωπον εἰς τόσον παραφροσύνης λέγει ὅτι ἐὰν ἀκολουθήσωμεν συλλογιστικῶς τὴν κλίμακα εἰς ἣν ἡ ἀπανθρωπία τοῦ φρονεῦειν ἐξικνεῖται θὰ εὐρεθῶμεν ἐνώπιον ἐνὸς τερατώδους φαινομένου· θὰ ἴδωμεν ἄνθρωπον ἄνευ ὀργῆς, ἄνευ φόβου, ἄνευ πάθους φρονεῦοντα, μόνον καὶ μόνον διὰ ν' ἀπολαύσῃ τὸ θέαμα ὄντος ἀλγοῦντος καὶ ἀγωνιῶντος, εἴτε ἀνθρώπου εἴτε ζώου. Ἀληθῶς ὀπισθεν πάσης δράσεως καὶ πάσης διαγωγῆς συνεπαγομένης καταστροφὴν ζωῆς, εὐρηται τὸ τέρας αὐτὸ ἐν τῇ γυμνῇ εἰδεχθείᾳ του. Ἀνάγνωθι ἐν τῇ συναφείᾳ ταύτῃ ἐν τῷ ὀγδόῳ βιβλίῳ τῆς Αἰνειάδος τοῦ Βιργιλίου τί ἠσθιάνθη ἡ Σουλβία ἥς τὴν ἔλαφρον ἐφόνευσεν ὁ υἱὸς τοῦ Αἰνειοῦ. Τὸ ἐπεισόδιον αὐτὸ ἐξ ὄλων τῶν τοῦ βιργιλίου ἔπους εἶνε τὸ συγκινητικώτατον καὶ τὴν ἀφήγησιν ποιεῖται ὁ ποιητὴς μὲ χάριν καὶ αἰσθημα ὄντως ἀμίμητον. Ὁ Μονταίγνιος χλευάζει τὴν οἴησιν ἣν ἐλέγχει ἡ ἀξίωσις ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων περὶ τοῦ ὅτι τὰ ζῶα ἔχουσι μόνον ἐνστικτον καὶ ὄχι λόγον, καὶ τὴν χλευάζει ἀποτελεσματικώτατα. «Ἀρνούμεθα, λέγει, ὅτι ἔχουν λόγον ἀπλῶς διότι δὲν ἐννοοῦμεν τὸν τρόπον καθ' ὃν σκέπτονται. Ἀκριβῶς ὅμως τὸ αὐτὸ πράττομεν καὶ ὅσον ἀφορᾷ ξένους οἱ ὁποῖοι ἔρχονται εἰς Παρισίους καὶ οὖς νομιζομεν ἀγροίκους διότι δὲν γνωρίζουν τὴν γλῶσσαν, τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα ἡμῶν καίτοι αὐτοὶ δυνατὸν νὰ εἶνε περισσότερον ἡμῶν πεπολιτισμένοι. Ἴσως καὶ τὰ ζῶα νὰ ἔχουν ψυχικὰς τινας λειτουργίας περισσότερον ἢ παρ' ἡμῖν ἀνεπτυγμένας. Καὶ ὄντως εἶνε γεγονός ὅτι εἰς πολλὰ πράγματα ὑπερβαίνουσι τὴν ἀνθρωπίνην σύνεσιν.» Τὸ θέμα τοῦτο ἰδίως πραγματεύεται εἰς τὸ ἔργον του περὶ ἀνισότητος. Ἐπίσης δὲ ζῶσαι ἰδέαι διατυποῦνται εἰς ἄλλα συγγράμματά του περὶ ἀνατροφῆς τῶν παιδῶν, περὶ τῶν δικαιωμάτων τῆς γυναικός, περὶ τῆς μορῆς τῶν ἐθνῶν ἅτινα νομίζουν ὅτι ἔχουν ἀνάγκην βασιλέων, περὶ σχέσεως τῶν δύο φύλων, καὶ περὶ τιμωρίας ἐγκληματιῶν. Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο ἡ Ἀνθρωπότης ὀφείλει πολὺ εἰς τὸν Μονταίγνιον διὰ τὴν κατάργησιν τῶν βασανιστηρίων.

13 — ΡΟΥΣΩ

Ἀμφίβολον εἶνε ἂν προσήκη μᾶλλον νὰ θρηνησωμεν τὰς ἀτελείας τοῦ Ρουσῶ ἢ νὰ ἐξάρωμεν καὶ θαυμάσωμεν τὴν παρρησίαν μετ' ἧς ἐξωμολόγησεν αὐτὰς ἐνώπιον τοῦ κόσμου.¹ Μείνας ἀπροστάτευτος ἐκ παιδικῆς ἡλικίας ἐδοκίμασεν ἐνωρίς τὰς πικρίας τοῦ βίου καὶ τὴν φράκην τῆς σκληρότητος. Ἡ δίψα τῆς στοργῆς καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ κατέστη ἐπιτακτικὴ ἐν τῇ ψυχῇ του, καὶ δύναται αὐτὴ νὰ ἐξηγήσῃ τὰς φιλίας δι' ὧν ὁ Ρουσῶ συνεδέθη μετὰ γυναικῶν, μὴ

¹ *The Ethics of Diet*, by Howard Williams.

¹ *The Ethics of Diet*, by Howard Williams.

σχούσας ὅμως πάντοτε εὐτυχῆ ἔκβασιν. Ἐγεννήθη ἐν Γενεύῃ τῷ 1712, ἐχρημάτισε διδάσκαλος ἐν Λυῶνι, γραμματεὺς τῆς γαλλικῆς πρεσβείας ἐν Βενετίᾳ καὶ βραδύτερον, τῷ 1745, ἐγκατεστάθη ἐν Παρισίοις ἐνθα μετὰ τρία ἔτη ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς κυρίας Δεπινὰ ἐγνωρίσθη μετὸς ἐκδότας τῆς *Encyclopédie* Δαλαμπέρ καὶ Διδερῶ οἵτινες τὸν προσέλαβον ὡς συντάκτην. Ἄλλ' ἡ φήμη τοῦ ὡς προφήτου ἤρξατο διὰ τῆς δημοσιεύσεως ἔργου ἐν ᾧ ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ἀνέλιξις τοῦ πολιτισμοῦ ἐβάδισε τόσῳ στρεβλῶς ὥστε δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐξευγενισθῶσι τὰ ἦθη τῶν ἀνθρώπων. Ἐθυσιάσαμεν δηλαδή τὸν ἀνθρωπισμὸν μας εἰς τὸν πολιτισμὸν μας. Τὸ περὶ ἀνισότητος σύγγραμμά του δημοσιευθὲν βραδύτερον εἶνε λογικῶς ἀπόρροια τοῦ προειρημένου ἰσχυρισμοῦ, διότι ἐν αὐτῷ ὁ Ρουσσῶ συνηγορεῖ ὑπὲρ ἐπανόδου ἡμῶν εἰς τὴν φυσικὴν ἀπολίτιστον κατάστασιν, καὶ ἐν αὐτῷ καταδεικνύει τὴν στενὴν σχέσιν μεταξὺ τροφῆς καὶ εὐημερίας. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἶνε πράγματι πρόοιμὸν τοῦ ἐντελεστέρου ἔργου τοῦ *Contrat Social* δημοσιευθέντος τῷ 1761 καὶ σχόντος δυακρηθιμήτους ἐκδόσεις. Τὸ βιβλιάριον τοῦτο βρίθκει εὐγλώττων καὶ σφοδρῶν ἐπιχειρημάτων κατὰ τοῦ κοινωνικοῦ καθεστώτος, καὶ οἱ ἐπαναστάται τοῦ 1789 ἀπ' αὐτοῦ ὡς ἀπὸ ὀπλοθήκης ἐλάμβανον τὰ τρομερώτερα τῶν ὄπλων τῶν. Ὑπῆρχε τότε σφοδρὰ δίψα ἀνθρωπισμοῦ καὶ ἐπιχειρημάτων κατὰ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὁ κόσμος ἱκανοποιεῖτο μεγάλως δι' ἀμφοτέρα ἐν ταῖς σελίσιν τοῦ *Κοινωνικοῦ Συμβολαίου*. Ἐντεῦθεν ἡ ἐπιτυχία τοῦ βιβλίου. Κεντρικὴ ζῶσα ἰδέα του εἶνε ὅτι ὁ λαὸς εἶνε ὁ κυρίαρχος καὶ ὅτι οὐδὲν ἐμποδίζει αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νὰ διαλύσῃ συμβόλαιον οὗ ὁ θεμελιώδης ὅρος—ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ εὐημερία ἀπάντων—δὲν ἐξετελέσθη. Πράγματι τὸ συμβόλαιον εἶνε διαλελυμένον ἀφ' ἧς στιγμῆς οἰαδήποτε δμᾶς ἀνθρώπων—ἡ κυβέρνησις, φερ' εἰπεῖν—κατορθώνει νὰ σφετερισθῇ τὴν κυριαρχίαν τοῦ λαοῦ τηροῦσα αὐτὸν ὑπὸ δεσμίᾳ. Ἐκατὸν ἔτη πρὸς τῆς γεννήσεως τοῦ Ρουσσῶ ἡ εἰρημένη ζῶσα ἰδέα ἦτο ἐν Ἀγγλίᾳ ἀντικείμενον δημοσίας συζητήσεως καταληξάσης εἰς τὴν ἀγγλικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1649 καὶ 1688 δι' ἧς ἀνετράπη ἄρδην καὶ διὰ παντὸς ἡ πολιτικὴ ἐξουσία τοῦ βασιλέως, καὶ ἀνηρώθη εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν ἡ πλουτοκρατία. Ἀκριβῶς τὴν ἰδέαν περὶ κοινωνικοῦ συμβολαίου διέτύπωσεν ὁ ἄγγλος φιλόσοφος Χόββς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος, καὶ συνεπλήρωσεν αὐτὴν ὁ Λῶκ προσθέσας τὸ δίδαγμα ὅτι κυβέρνησις μὴ κατορθοῦσα τὴν εὐημερίαν τοῦ λαοῦ δέον νὰ ἀνατρέπεται. Τὰ διδάγματα ταῦτα παρέλαβεν ὁ Ρουσσῶ, τὰ ἐπεξεργάσθη, τὰ ἐτροποποίησεν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ γαλλικὸν ἔθνος, εἰς ὃ καὶ ἐνεφύσησε τὸν ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τῆς Ἀνθρωπότητος, κατακτῆσας οὕτω

ἄφθιτον δικαίωμα εἰς τὴν ἡμετέραν εὐγνωμοσύνην. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότατον τῶν συγγραμμάτων του εἶνε τὸ περὶ παιδείας *Emile: ou de l'Éducation*. Εἶνε θαυμασιὸν ἔργον, ἰδίως τὸ πρῶτον μέρος, καὶ διατυπώνει ὑγιεῖς ἀρχὰς περὶ ἀνατροφῆς τῶν παιδῶν, συμφωνῶν μὲ τὸν Λῶκ εἰς πολλὰς λεπτομερίας. Ὁ Ρουσσῶ ἐπέσυρε τὸ μῖσος τῶν Φαρισαίων καὶ Φιλισταίων, κατεδιώχθη δὲ ἀπηνῶς. Ἐντούτοις αἱ ἰδέαι του ἐρριζοβόλησαν, καὶ δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ δόξα τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους χρονολογεῖται ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ρουσσῶ. Πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης μισούμενος καὶ καταδιωκόμενος εὗρεν ἄσυλον ἐν Ἀγγλίᾳ ἐνθα φιλοξενούμενος ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου Λαβίδ Γιοῦμ συνέγραψε τὰς *Ἐξομολογήσεις*. Ἀπῆλθεν ὅμως βραδύτερον καὶ ἔζησεν ἐπὶ ἔτη ἀφανῆς καὶ ἀλήτης μέχρις οὗ πλούσιός τις θαυμαστής του τῷ ἐδώρησε τεργνὸν οἰκίσκον ἐνθα ὁ φιλόσοφος ἐγκατέστη, ἀποθανὼν δμῶς ἐκεῖ μετὰ τινὰς μῆνας αἰφνηδίως. Ὁ χαρακτήρ του ἀποκαλύπτεται ἡμῖν ὀλόκληρος ἐν ταῖς *Ἐξομολογήσεσιν*. Ὁ Ρουσσῶ δὲν εἶνε τόσον ἄξιος θαυμασμοῦ ὅσον ἀγάπης. Τῆς φιλοσοφίας του χαρακτηριστικὸν δὲν εἶνε τόσον ἡ βαθύτης καὶ τὸ σφριγος, ὅσον ἡ γλυκύτης. Εἶχεν ἀγαθὰ ὀρμέμφυτα καὶ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ ἀνθρωπιστοῦ ἐξόχως ἀνεπτυγμένην, ἀλλ' ὑστέρει ὅσον ἀφορᾷ τὴν πυθαγόρειον ἀρετὴν τῆς αὐτοκρατήσεως. Κατὰ τῆς κρεοφαγίας γράφει μετὰ δυνάμεως εἰς τὸ περὶ ἀνατροφῆς βιβλίον του. Ἡ ἔξις τῆς κρεοφαγίας, λέγει, ἐντυπύεται ὑπὸ ἀμαθῶν καὶ λαιμάργων γονέων εἰς τὰς καρδίας τῶν τέκνων τῶν ὁμοῦ μὲ τὸν ὑπνωτισμὸν πολλῶν ἄλλων δεισιδαιμονιῶν. Καὶ εἶνε κακούργημα διότι τὰ μικρὰ φύσει ἀποστρέφονται τὸ κρέας προτιμῶντα καρποὺς καὶ γλυκίσματα. Μέγα μέρος τῆς σκληρότητος τῶν ἀνθρώπων προέρχεται ἀπὸ τὴν τραχύτητα τοῦ αἵματος ἣν κατεργάζεται ἡ κρεοφαγία. Ἡ ἀγνή ἀναίμακτος δίαιτα δέον νὰ γίνῃ ἔξις τῶν παιδῶν ἀπὸ τῆς μικρᾶς αὐτῶν ἡλικίας. Ἡ ἔξις εἶνε δευτέρα φύσις, ἀμφέρει ἐπομένως ἵνα αἱ ἔξεις μας εἶνε ὅσῳ τὸ δυνατόν ἀπλαῖ καὶ ἀγναί. Ὅσῳ νουνεχέστερος εἶνε τις τόσῳ ἀπλούστεραι καὶ ἀγνότεραι εἶνε αἱ ἔξεις του· λαιμαργοὶ εἶνε σιγήθως οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἄσοφοι. Εἰς τὸ μυθιστόρημα αὐτοῦ *Julie: ou la Nouvelle Héloïse*, ἡ ἡρώϊς μεταξὺ τῶν ἀρετῶν τῆς εἶχε τὴν ἀγάπην πρὸς τὰ ἀκαρῦκευτα καὶ ἀνευ κρέατος φαγητά, πρὸς τὰ χορταρικά καὶ τὰς ὀπώρας. «Ἄν ἀπέκλειε καὶ τοὺς ἰχθεῖς, θὰ ἦτο γνησίᾳ μαθήτρια τοῦ Πυθαγόρα.» Ἐν τούτοις ἀπεχθάνεται τὴν ἀλιεῖαν ὅσον καὶ τὸ κυνήγιον ὡς ἀπάνθρωπα εἶδη διασκεδάσεως. Τοῦ Ρουσσῶ τὸ γεῦμα ἦτο πάντοτε λιτὸν καὶ περιγράφει ὁ ἴδιος τὴν λιτότητά του μετὰ ἐνθουσιασμοῦ. «Φιλία, ἐμπιστοσύνη, εὐκρίνεια, οἰκειότης, ψυχικὴ γλυκύτης, ὃ πόσον εὐγεύστους καθιστᾶτε τὰς ἀπλουστάτας τῶν τροφῶν.»

14 — ΒΟΛΤΑΙΡΟΣ.

Τὸ ὄνομα τοῦ Βολταίρου ὑψοῦται γιγάντιον ἐν τῇ ὅλῃ ἱστορίᾳ τῆς λογογραφίας, καὶ εἶνε ἀδύνατον νὰ ἀσχοληθῶμεν περὶ αὐτοῦ ὧδε (1) εἰμὴ ὡς περὶ ἑνὸς τῶν ἐπιφανεστέρων προφητῶν τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα. Ἐντούτοις βιογραφικαί τινες σημειώσεις εἶνε ἀπαραίτητοι. Διδάσκαλος τοῦ Βολταίρου βεβαίως ἦτο ὁ Λουκιανός, καὶ εἶνε ἀξιοσημείωτος ἡ σύμπτωσης ὅτι ὅπως ὁ Λουκιανός οὕτω καὶ ὁ Βολταῖρος κατ' ἀρχάς ἐπεδόθη εἰς τὴν σπουδὴν τῆς νομικῆς εἶτα δὲ ἐγκατέλειπεν αὐτὴν ὡς ἀπώλειαν χρόνου προσφυγὼν εἰς τὴν λογογραφίαν καὶ φιλοσοφίαν. Ἐπακολούθημα τοῦ πρώτου τοῦ λογογραφικοῦ προϊόντος ἦτο ἡ κἀθειρξις αὐτοῦ ἐν τῇ Βασιλίῃ, εἰκασαετοῦς ἔτι ὄντος, διότι ἐν αὐτῷ ἐσατύριζε τὴν διαφθορὰν τῆς αὐλῆς τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. Μετ' ὀλίγον ἐδημοσιεύθη ἡ τραγωδία του *Οιδίππου*, δι' ἧς ἐπέσυρε τὸ μῖσος τοῦ κλήρου ἕνεκα τοῦ στίχου ἐνθα περὶ ἱερέων λέγει ὅτι *notre credulité fait toute leur science*. Ἐν τῇ Βασιλίῃ κρατούμενος συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς *Henriade*, ἧς μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τῆς *Légendes des Siècles* τοῦ Οὐγκὼ ἦτο τὸ μόνον ἐπικὸν ποίημα ἐν τῇ γαλλικῇ γλώσσῃ. Ἐρίσας πρὸς ἕνα σκαιὸν ἀυλικὸν ἐφυλακίσθη ἐκ δευτέρου μετ' ὃ ἔγραψε τὰ δύο ἀριστουργήματα *L'Ingénu* καὶ *Micromégas*. Ἡ καταδρομὴ τὸν ὠδήσεν εἰς Ἀγγλίαν, ἐνθα ἐβίωσε τρία ἔτη τυχῶν μεγάλης ἐκτιμήσεως. Τὸ ἔργον του *Lettres sur les Anglais* εἶνε διεργήσεις τοῦ ἀγγλικοῦ πνεύματος, καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν μείωσιν τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Descartes ὡς φιλοσόφου, διότι ὁ Βολταῖρος κατέδειξε τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Νεύτωνος ἀντιτάσσοντος εἰς τὸν ἀβάσιμον ἰσχυρισμὸν τοῦ Descartes περὶ ἀναισθησίας τῶν ζῶων, τὸν βάσιμον ἰσχυρισμὸν ὅτι πᾶν ζῶον αἰσθάνεται καὶ νοεῖ ὅπως καὶ πᾶς ἄνθρωπος. Εἰς Παρισίους ἐπανελθὼν συνῆψε φιλίαν μετὰ τῆς μαρκησίας Σατελέ, γυναικὸς ὑπερόχων πνευματικῶν προτερημάτων. Ἦτο μία ἀπὸ τὰς ὀλίγας γυναῖκας αἵτινες ἐπέδωκαν εἰς τὰ Μαθηματικά καὶ τὴν Φιλοσοφίαν. Ἐσχολίασε τὸν Λεϊβνίτιον καὶ μετέφρασε τὰ μαθηματικά ἔργα τοῦ Νεύτωνος, διδάχθη τὴν ἀγγλικὴν ἀπὸ τὸν Βολταῖρον μετ' οὗ συνανέγνωσκε καὶ τὰ ἔργα τοῦ Τάσσου καὶ τοῦ Ἀριστοῦ. Ἡ ἐξῆς περικοπὴ εἶνε ἀπὸ τὸ περὶ Νεύτωνος βιβλίον τοῦ Βολταίρου. «Τὸ συμπαθεῖν μὲ τὰς δογμασίας τῶν ἄλλων εἶνε ἐν ἀπὸ τὰ εὐγενῆ ὁρμέμφυτα τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Νεύτων ἐκαλλιέργησε τὸ ὁρμέμφυτον τοῦτο καὶ τὸ ἐπεξέτεινεν οὕτως ὥστε νὰ συμπεριλαμβάνονται καὶ τὰ ζῶα εἰς τὸ κράτος τῆς συμπαθείας ἡμῶν. Ὅπως ὁ Λὼκ οὕτω καὶ ὁ Νεύτων εἶχε τὴν πεποίθησιν

ὅτι ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τὰ ζῶα ἰδέας καὶ αἰσθήματα ἀκριβῶς ὡς καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον. Πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ πιστεύσῃ τις ὅτι ὁ Θεὸς ἐδημιούργησεν αἰσθητήρια ὄργανα τὰ ὅποια νὰ μὴ ἐκπληρῶσι τὴν λειτουργίαν τοῦ αἰσθάνεσθαι; Ὁ Νεύτων ἐν τῇ διαγωγῇ τοῦ βίου του ἦτο συνεπὴς μὲ τὴν φιλοσοφίαν του διότι ἀπηχθάνετο τὴν βάρβαρον ἔξιν τῆς κρεοφαγίας. Δὲν ἀπέιχε μὲν πάντοτε τοῦ κρέατος, ἀλλ' ὅσάκις ἐνέδιδεν ἐθλίβετο, οὐδέποτε δὲ ἐπέτρεψε νὰ σφαγῇ ζῶον ἐν τῇ οἰκίᾳ του. Ἀπαύγασμα τοῦ αἰσθηματός του τούτου περὶ τῶν ζῶων ἦτο ἡ ἔκκατος αὐτοῦ γλυκύτης καὶ εὐμένεια πρὸς τοὺς ἄνθρώπους. Ἀληθῶς ἄνευ Ἀνθρωπισμοῦ, ὅστις εἶνε ἀρετὴ περιλαμβάνουσα πάσας τὰς ἄλλας, δὲν ὑπάρχει φιλόσοφος ἀντάξιός τοῦ τίτλου». Δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ διατρέψω εἰς τὰ πολυπληθῆ ἔργα του. Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας Φρειδερίκος ἐτέλει εἰς ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ Βολταίρου ὃν ἐθεώρει σχεδὸν ὡς θεόν, ἰδίως ἀφ' οὗτο ὁ φιλόσοφος τὸν ἐθεράπευσε δι' ἀπλῆς ἐπαφῆς τῆς χειρὸς ἐπὶ τοῦ σφυγμοῦ τοῦ νοσοῦντος μονάρχου. «Ἀὐθιμερόν, ἀφηγεῖται ὁ Βολταῖρος, παρεκαθήσαμεν εἰς δεῖπνον, καὶ ὁ βασιλεὺς μὲ ἐγοήτευσεν συζητῶν περὶ ψυχῆς καὶ περὶ Πλάτωνος. Γενικῶς εἶπεν οἱ λόγιοι κολακεύουσι τοὺς βασιλεῖς καὶ ὁμολογῶ ὅτι καὶ ἐμὲ κάπως ὑπνώτιζεν ἡ ἰδέα ὅτι ἤμην εἰς τόσῃν συνάφειαν μὲ ἕνα βασιλέα, ἀλλὰ τί νὰ σᾶς εἶπω ὁ Φρειδερίκος μὲ ἐκάλυπτεν αἰῶνα καὶ θυμιάματος ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν καὶ δὴ καθ' ὃν χρόνον οἱ διάφοροι λόγιοι τῶν Παρισίων μὲ ὑβρίζον κατηλικῶς ἀπαξ τῆς ἐβδομάδος τοῦλάχιστον. Μὲ προσεκάλεσεν εἰς Βερολίνον νὰ διαμένω ἐν τῇ αὐλῇ, ἀλλὰ τῷ εἶπον καθαρὰ ὅτι προτιμῶ νὰ διαμένω μετὰ τῆς κυρίας Σατελέ. Τὸν ἐπεσκέφθη ὁμοῦ βραδύτερον». Ἡ γαλλικὴ αὐλὴ ποθοῦσα συμμαχίαν μετὰ τοῦ Φρειδερίκου ἐχρησιμοποίησε τὴν φιλίαν ταύτην καὶ ἔστειλε τὸν Βολταῖρον πρέσβυν. Ἐντούτοις οἱ ἐχθροὶ του δὲν ἔπαυσαν ραδιουργοῦντες κατ' αὐτοῦ καὶ ὑπονομεύοντες τὴν ἐπιρροὴν του, ὅπως ἠδύνατο, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπούλως, ὡς σὺνηθες τοῖς φθονοῦσιν. Διὰ τοῦτο ὁ Βολταῖρος ἐπέμεινε νὰ προσκτῆσθαι τὸ θαμβοῦν μὲν, ἀλλὰ κενὸν γόητρον τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ, καὶ μολονότι ἀπερρίφθη κατ' ἀρχάς ἔπειτα ἐγένετο δεκτὸς ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ. Ἡ κυρία Σατελέ ἀπέθανε καὶ τότε ὁ Φρειδερίκος ἐπανελάβε τὰς παρακλήσεις του εἰς ἃς ἐπὶ τέλος ὁ Βολταῖρος ἐνέδωκε μεταβὰς εἰς τὴν αὐλήν του ἐνθα ἔτυχεν ἐκτάκτου τιμῆς καὶ διήνυσε βίον ἐκλαμπρον καὶ παραγωγικὸν ἐπὶ τινα χρόνον. Ἡ ἁρμονία μεταξὺ τοῦ φιλοσόφου καὶ τοῦ βασιλέως δὲν ἠδύνατο νὰ διαρκέσῃ ἔσαι. Ὁ Βολταῖρος ἔφυγε καταστήσας τὴν παρὰ τὴν Ἐλβετιανὴν πόλιν Φέρνυ σχεδὸν μόνιμον κατοικίαν του ἐφεξῆς. Ἐκεῖ ἡσυχάζων καὶ γράφων ἦτο ὁ ἰσχυρότατος τῶν

1) *The Ethics of Diet*, by Howard Williams.

μεγιστάνων τῆς Εὐρώπης ἀποδείξας ὅτι ὄντως «ἡ πέννα εἶνε κραταιότερα τοῦ ξίφους». Κηρύττων τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Λόγου καὶ τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ ἀπὸ τὸ ἐλβετικόν του καταφύγιον ἐνέσπειρε τρόμον εἰς τὰς ψυχὰς τῶν τυράννων ἐνδελεχῶς καὶ ὀτρυνῶς ἐργαζόμενος πρὸς διάσωσιν τῶν παντοίων θυμάτων τῆς σκληρότητος, τοῦ δεσποτισμοῦ, τῆς μισαλλοδοξίας καὶ τῶν ἀδίκων νόμων.

Τὸ περιώνυμον βιβλίον του *Essai sur les Mœurs et l'Esprit des Nations* σημεῖοι νέαν ὁσπὴν ἱστορικῆς ἐρευνῆς. Ἀφ' οὗτου ὁ Λουκιανὸς ἐγελωτοποίησε τὴν μανίαν τῶν ἱστοριογράφων νὰ γράφωσι τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν χρονογραφουμένης βασιλεῖς, αὐλὰς, καὶ αὐλικὰς ῥαδιουργίας, ὡσανεὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐπλάσθη διὰ τὰ διαφημίστη τὰς ἱκανότητας ὀλίγων ἀτόμων, ἢ ὡσανεὶ σκοπὸς τῆς κοινωνίας μὴ ἦτο ἡ εὐημερία τῆς Ἀνθρωπότητος, ἀλλ' ἡ τέρψις μιᾶς ὀμάδος, οὐδέποτε ὁ νέος τρόπος τοῦ ἐρευνᾶν τὴν ἱστορίαν ἐθριάμβευσεν εἰμὴ ὅτι ὁ Βολταῖρος διὰ τοῦ εἰρημένου βιβλίου ἐβροντοφώνησε τὴν κολοσσιαίαν σπουδαιότητα ἣν κέκτηται ἡ ἐρευνα τῶν νόμων, ἠθῶν, τεχνῶν, ἐπιστημῶν, ἐμπορίου, παραδόσεων καὶ θεσμῶν τοῦ παρελθόντος. Τὸ βιβλίον πράγματι ἀσχολεῖται εἰς αὐτὴν τὴν ἐρευναν, καὶ διεξάγει αὐτὴν μετὰ θαυμαστῆς διαυγείας καὶ γλαφυρότητος, εἰς ὕψος δὲ ἐξόχως φιλοσοφικὸν καὶ περιεκτικόν. Διὰ τοῦ ἔργου τούτου ὁ Βολταῖρος πρῶτος ἐφαρμόζει τὰς ἀρχὰς τῆς κριτικῆς ἐν τῇ μελέτῃ τῆς ἱστορίας. Ἐξετάζει τὴν ἱστορίαν πάντων τῶν ἐθνῶν διὰ τῆς μεθόδου του ταύτης. Ὁμιλῶν περὶ τῶν Ἰνδῶν λέγει: «Οἱ Ἰνδοὶ εἰσὶν οἱ γλυκύτατοι τῶν ἀνθρώπων. Φρίττουσιν ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ κἂν οἰασθῆποτε βιαιοπραγίας, καὶ τοῦτο κατέστη ἐν αὐτοῖς δευτέρα φύσις συνεπεία τῆς πεποιθήσεως ἣν ἔχουν ὅτι φονεύοντες ἀνθρώπον ἢ ἄλλο τι ζῶον πιθανὸν νὰ φονεύσωσι πατέρα ἢ μητέρα ἢ εὐεργέτην μετενσαρκωθέντα. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἀποκρούει πάντα φόνον μετ' Ἰσῆς ἐμφάσεως, ἀλλὰ οἱ ἀσπασθέντες τὸν χριστιανισμόν λαοὶ οὐδέποτε ἐφήρμοσαν τὰ ζωτικώτερα διδάγματα τῆς θρησκείας ἣν ἠσπασθήσαν. Οἱ Ἰνδοὶ πάντοτε ἐφήρμοσαν αὐτὰ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πυθαγορισμοῦ. Τὰ σφαγεῖα ἐν οἷς οἱ χριστιανοὶ ἀγοράζουσι πτώματα πρὸς βρώσιν θὰ ἦσαν ἀκαίσια ἐν τῇ Ἰνδία καὶ θὰ ἐγέννων πανώλη. Οἱ Ἰνδοὶ δρέγονται ἀγνῶν ὀπωρῶν, καὶ τὸ κλίμα των εὐνοεῖ πᾶν εἶδος καρποφόρου δένδρου. Ἡ ὀπωροφαγία ἀπαλάσσει αὐτοὺς καὶ ἀπὸ τὴν δίψαν τοῦ οἴνοπνεύματος καὶ οὕτω εἶνε λαὸς ἡπιος καὶ ἀμέτοχος τοῦ εὐερεθίστου καὶ σκαιοῦ ἡθους τῶν σαρκοβόρων λαῶν». Μολονότι τὸ Ἰνδικὸν ἡθος οὐκ ὀλίγον ἐξέκλινεν ἀπὸ τὰ διδάγματα τοῦ Βούδα, εἶνε γεγονός ὅτι ἡ κρεοφαγία τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν ἀποτελεῖ πρόσκομμα εἰς τὴν ἐξάπλωσιν

τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν Ἰνδία. Θιασώτης τῆς δικαιοσύνης ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὸ λεγόμενον θετικὸν δίκαιον, ὁ Βολταῖρος ἐξανίσταται κατὰ τῆς ὑποδουλώσεως τῶν λαῶν καὶ λέγει ὅτι τὸ θετικὸν δίκαιον οὐδέποτε ὠφέλησε διότι οἱ ἔχοντες ἐν χερσὶ τὴν ὑπάτιν πολιτικὴν ἐξουσίαν πάντοτε ἠσχολήθησαν περὶ τοῦ ἰδίου μᾶλλον συμφέροντος παρὰ περὶ τοῦ συμφέροντος τοῦ λαοῦ. Εἰς τὸ περίπυστον ἔργον τῆς *Ἐγκυκλοπαιδείας*, τὸ ἀρξάμενον ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Δαλαμπέρ καὶ τοῦ Διδερῶ, ὁ Βολταῖρος ἔγραψεν ὀλίγα ἄρθρα. Τὴν ἰδέαν τοῦ ἔργου συνέλαβον διαπρεπεῖς ἄνδρες τῶν γραμμάτων ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ συγκεντρώσωσιν εἰς τὰξιν λεξικοῦ πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ διαφωτίσῃ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Εἶνε τοῦ ἰδίου Βολταῖρου ἡ περιγραφή αὐτῆ ἀλλ' οἱ συγγραφεῖς τοῦ λεξικοῦ δὲν ἐβράδυναν νὰ ἐπισύρωσι τὴν καταφορὰν τοῦ κόσμου καὶ ἀπεκαλοῦντο ὀνειδιστικῶς «φιλόσοφοι». Ἡ καταφορὰ ὁμοῦς παρήγαγε τοῦτο τὸ καλὸν ὅτι οἱ συντάκται τῆς *Ἐγκυκλοπαιδείας* συνηδελφώθησαν ἐνῶ πρὶν ἦσαν διηρημένοι ὑπὸ ἀντιζηλιῶν, ἀντιπαθειῶν καὶ ἐχθροτήτων. Συνηδελφώθησαν δὲ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Βολταῖρου καθ' οὗ πρότερον οἱ πλεῖστοι ἔτρεφον μῖσος. Ἐτερον ἔργον του τὴν *Φιλοσοφίαν τῆς Ἰστορίας* δέον νὰ μνημονεύσω διότι δι' αὐτῆς ἐπατάχθη καιρῶς ἡ ἐπικρατοῦσα εἰδωλολατρεία πρὸς τὴν ἀρχαιότητα. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἐμφάνισις τοῦ βιβλίου ἐδημιούργησεν οὐκ ὀλίγους ἐχθρούς, καθ' ὧν ὁ Βολταῖρος ἀντεπεξῆλθε νικηφόρος διὰ τῆς ἀπαραιμίλλου εἰρωνείας αὐτοῦ, γράψας τὸ βιβλίον *ὑπεράσπισις τοῦ θείου μου*. Μετ' ὀλίγον ἐδημοσιεύθησαν ἐν μετὰ τὸ ἄλλο τὰ γοητευτικὰ διηγήματα τοῦ Βολταῖρου ἐν οἷς διατυποῦται ὀριστικῶς ἡ κατὰ τῆς κρεοφαγίας ἀντιπάθειά του. Ἰδίως αὐτὴ καταφαίνεται εἰς τὴν *Πριγκήπισσαν τῆς Βαβυλῶνος*, ἐνθα καὶ δίδεται περιγραφή ἑνὸς γεύματος εἰς ὃ προσεκληθῆ ἡ πριγκήπισσα. Τὰ φαγητὰ ἦσαν ποικίλα καὶ «συνίσταντο ἀπὸ δρύζιον, φάρρον, σεμίγδαλιν, μακαρόνια, αὐγά, τυρία, πλακοῦντας, λαχανικά, ὀπώρας καὶ ἀρίστα ἀθῶα ποτὰ ὑπέρτερα τῶν ἀρίστων οἴνων». Ἐν ἐπιστολῇ του ἐκ Ρώμης πρὸς φίλον του Ἰνδὸν ὁ Βολταῖρος περιγράφει ἐν γεῦμα ὡς ἐξῆς: «Ἡ αἰθουσα ἦτο μεγαλοπρεπῆς. Χρυσὸς καὶ ἄργυρος πανταχοῦ. Φαιδρότης καὶ εὐφυΐα ἠκτινοβόλουν ἀπὸ τοῦς δαιτυμόνας. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ κάτω εἰς τὸ μαγειρεῖον, αἷμα καὶ λίπος ἔρρεον εἰς φρικώδη μάζαν δέσματα τετραπόδων, πτερὰ πτηνῶν μετὰ τῶν ἐντοσθίων των, ἀπετέλουν σωρὸς φύρδην μίγδην, ἐπλέζον τὴν καρδίαν, καὶ ἐσκορπιζον πυρετούς». Δριμύς ὁ κάλαμός του ἔπεσε πολλάκις κατὰ τῶν ζωτόμων ἐπιστημόνων. «Ἐπάρχουσι βάρβαροι συλλαμβάνοντες τὸ κυνᾶριον τὸ τόσῳ ὑπερτεροῦν τὸν ἀνθρώπον ὅσον ἀφορᾷ πίστιν καὶ φιλίαν, καὶ καθηλοῦντες αὐτὸ

ἐπὶ τραπέζης, καὶ ἀνατέμνοντες αὐτὸ ἔτι ζῶν, καὶ ἐπιδεικνύοντες τὰς φλέβας του. Οἷα ἀνακάλυψις! Τὸ κυνάριον ἔχει φλέβας, ἔχει νεῦρα, ἔχει ὄλα τὰ αἰσθητήρια ὄργανα ἅτινα καὶ ὁ ἀνθρώπος. Μολαταῦτα ὁ κύριος καθηγητὴς μᾶς διαβεβαιοῦ ὅτι ὄλα αὐτὰ ἐδόθησαν εἰς τὸ κυνάριον ὄχι ἵνα δι' αὐτῶν αἰσθάνεται, ἀλλὰ ἵνα μὴ αἰσθάνεται. Ἐρωτῶ, πιστεύεις ὅτι ἡ Φύσις εἶνε τόσῳ βλάξ;» Ἀλλαχοῦ γράφει: «Ἡ Θεότης ἐπροίκισεν ὄλα τὰ ζῶα με' αἰσθήματα — αἰσθήματα πολλάκις ζωηρότερα καὶ ὀξύτερα τῶν ἀνθρώπων. Κατὰ συνέπειαν ἡ Θεότης ἀποστέργει τὴν βάρβαρον τῶν ἀνθρώπων ἕξιν νὰ τρέφονται με' αἷμα. Νομίζω ὅτι οἱ ἀρνούμενοι τὴν ἀλήθειαν ταύτην οὐδέποτε θὰ παρετήρησαν μετὰ προσοχῆς τὸν χαρακτήρα τοῦ ζώου, οὐδέποτε θὰ διέκριναν τοὺς παντοίους τόνους τῆς φωνῆς του — τόνους ἀνάγκης, θλίψεως, χαρᾶς, ἄλγους, ἀγάπης, ὀργῆς.» Πάσης εὐκαιρίας ὁ Βολταίρος ἐδράττετο ἵνα καταδειξῆ τὴν ὑποκρισίαν τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ καλοῦντος ἑαυτὸν χριστιανικόν, καὶ τὴν βαρβαρότητα τῆς κρεοφαγίας. Τῶν ἔργων του ὁ ἀριθμὸς εἶνε μέγιστος, τὴν δὲ κρίσιν περὶ ἑαυτοῦ συνοψίζει ὁ ἴδιος διὰ τοῦ στίχου *J' ai fait un peu de bien: c' est mon meilleur ouvrage*. Σχεδὸν ὄλα τὰ ἔργα του εἶνε ἀριστουργήματα καὶ θὰ μείνωσιν αἰώνιον καύχημα τῆς γαλλικῆς γλώσσης. Ἀλλ' ὅ,τι ἕξαιρετὸν αὐτὰ ὑπεράνω παντὸς ἐπαίνου εἶνε ὁ ἀνθρωπισμὸς τοῦ παραγαγόντος αὐτὰ, ὁ ἐνθουσιασμὸς του ὑπὲρ τῆς δικαιοσύνης, καὶ τὸ ἄσπονδον μῖσος του κατὰ πάσης σκληρότητος καὶ κατὰ παντὸς ψεύδους.

15 — Σ Ε Λ Λ Ε Ὑ.

«Προέξοχος μεταξὺ τῶν νιῶν τοῦ φωτὸς διαλάμπει» ὁ μέγας ἄγγλος ποιητὴς Σέλλεϋ, λέγει ὁ βιογράφος αὐτοῦ Οὐίλλιαμς¹. Δὲν ἦτο μόνον μέγας ποιητὴς, ἦτο μέγας προφήτης καὶ μέγας φιλόσοφος καὶ συνιστῶμεν εἰς τὸν ἀναγνώστην νὰ διεξέλθῃ ἐπιμελῶς τὴν περὶ τοῦ ἀνδρὸς μελέτην τὴν δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ Π. Ε. Δρακούλη ἐν τῷ «Παρνασσῷ», Μαΐου καὶ Ἰουνίου 1892. Εἶπερ τις καὶ ἄλλος δικαιούται ὁ Σέλλεϋ νὰ συγκαταλεχθῆ εἰς τὴν χορείαν τῶν προφητῶν τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ. Ἐν τῇ ΕΡΕΥΝῃ τοῦ Ἰουλίου 1905 χαρακτηρίζεται ὡς ὁ πρῶτος διεορμηθεὺς εἰς τὸν κόσμον τὴν ἐννοίαν τοῦ ἀνωτέρου ἔρωτος, καὶ δύναται ἀνεκδοιάστως νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς πατὴρ τῆς κοινωνιολογίας καί, ὅπερ δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας εἰδικῶς ἐνδιαφέρον, δημιουργὸς τοῦ φιλελληνισμοῦ. Πολλοὶ φρονοῦσιν ὅτι ἀνευ τοῦ Σέλλεϋ, δὲν θὰ ὑπῆρχε Βύρων, καὶ ἀνευ τοῦ Βύρωνος δὲν ὑπῆρχον οἱ φιλέλληνες πολιτευταί, συγγραφεῖς, πρεσβευταί καὶ ναύαρχοι τοῦ 1827. Ἡ φράσις τοῦ Σέλλεϋ «Ὅλοι

εἴμεθα Ἕλληνες οἱ νόμοι μας, ἡ φιλολογία μας, ἡ θρησκεία μας, αἱ τέχναι μας, ἔχουσι τὰς ῥίζας των ἐν Ἑλλάδι»¹ ἀντήχει στεντορεῖως εἰς τὰς ἀκοὰς τῆς γενεᾶς ἐκείνης, καὶ ἀκόμη ἀκούεται. Ὀλόκληρον τὸν βίον του διέκρινε σφοδρότης διαμαρτυρίας κατὰ τῶν ἀδικούντων καὶ καταδυναστευόντων τὴν ἀνθρωπότητα. Ἀφ' ὅτου ἕξανέστη κατὰ τῶν τυραννικῶν κανονισμῶν τοῦ σχολείου του δωδεκαετῆς, μέχρις οὗ ἔγραψε τὸ ὕστατον ἔργον του «Ἑλλάς» τὸ ἀποπνεόν μύδρους κατὰ τῆς τυραννίας τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων, δὲν ἔπαυσεν ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας. Δεκαεπταετῆς τῷ ἴδιῳ, ἐνεγράφη εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Ὁξφόρδης, ἀλλὰ τὸ φιλέρευνον πνεῦμα του δὲν ἠσύχαζεν οὔτε ἔδιδεν ἠσυχίαν εἰς τοὺς σοφοὺς τῆς ἡμέρας πανταχοῦ ποθοῦν νὰ ἐρευνήσῃ τὴν ἀλήθειαν, μέχρις οὗ ἡ Ὁξφόρδῃ τὸν ἀπήλασεν ὡς δῆθεν ἄθεον. Τὴν λέξιν ταύτην ὁ Σέλλεϋ μετεχειρίσθη ποτὲ ὡς χαρακτηρισμὸν του, ἀλλ' ὁ ἴδιος ἕξηγεῖ ἐνταυτῷ ὅτι τὴν μετεχειρίσθη ὡς ἔκφρασιν τῆς φρίκης του κατὰ τῆς ἐπικρατούσης δεισιδαιμονίας καὶ εἰδωλοτατρίας ἀνεῖλκισεν οὕτως εἰπεῖν τὴν λέξιν ὡς ὁ ἱππότης ἀνεῖλκυν ἐκ τοῦ ἐδάφους τὸ διπτόμενον χειρόκτιον, ἔτοιμος νὰ προκινδυνεύσῃ μαχόμενος κατὰ τῆς ἀδικίας. Ἀγάπη τῆς ἀληθείας, ἐνάσκησις τῆς δικαιοσύνης, σέβις πρὸς τὴν ζωὴν αὐτὸ εἶνε τὸ ἰδεῶδες ὅπερ ἀμελῶν τις εἶνε ἄθεος, αὐτὸ εἶνε τὸ εὐαγγέλιον ὅπερ τις ἀρνούμενος εἶνε ἀντιχριστιανικός, ὅ,τι δῆποτε καὶ ἂν πιστεύῃ. Ὁ Σέλλεϋ ἦτο ὁ πρόμαχος τοῦ ἰδεῶδους τούτου καὶ ὁ κῆρυξ τοῦ εὐαγγελίου τούτου, ἦτο δηλαδὴ πᾶν ἄλλο ἢ ἄθεος, πᾶν ἄλλο ἢ ἀντιχριστιανικός. Ἀποβληθεὶς ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιον, καὶ μάλιστα διὰ τοιοῦτον λόγον, ἔχασε τὴν ἐννοίαν τοῦ πατρὸς του — ἀνθρώπου ἔχοντος χρήματα, χαρακτήρα δὲ ὄλας διόλου διάφορον τοῦ νιοῦ του. Ἡ ἀντιτυραννικὴ ψυχὴ τοῦ ποιητοῦ ὄλη χύνεται εἰς πᾶν ἔργον του. Τὸ μῖσος του κατὰ τῆς ψευδολογίας καὶ φιλαυτίας, καὶ ἡ πίστις του ἐπὶ τὸν τελικὸν θρίαμβον τοῦ Ἀγαθοῦ καταδηλοῦνται εἰς τὸ ποίημά του *Βασίλισσα Μάβ*, ἐκδοθὲν τὸ 1813. Κοσμοῦσι τὸ ἔργον τοῦτο ὑποσημειώσεις τοῦ ποιητοῦ ἕξ ὧν μία μακρὰ ἀνεδημοσιεύθη πρὸ τινῶν ἐτῶν εἰς ἴδιον τεῦχος μετὰ προλόγου καὶ σχολίων, ὑπὸ τῆς «Ἐταιρίας πρὸς διάδοσιν τῶν ἀρχῶν τοῦ Σέλλεϋ». Ἐκ τοῦ ποιηματίου τούτου ἀποσπῶ τὰς ἑξῆς περικοπὰς. «Μόνος ὁ ἀνθρώπος, καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ διαφθαρέντα ζῶα, ὑπόκειται εἰς νόσους. Τὰ ἰατῆσασα εἶνε ἐντελῶς ἀπηλλαγμένα ἀσθενείων. Τὰ τιθασσευθέντα ἔχουν κτηνιάτρους ὅπως ὁ τιθασσευτὴς των ἔχει ἰατρούς. Ὁ ἀνθρώπος, ὡς ὁ σατανᾶς ἀνάσσει ἀλγούντων, καὶ οἱ ὑπῆ-

¹ *The Ethics of Diet*, by Howard Williams.

¹ «Παρνασσός», 1892, σελ. 515.

κοί του θά καταρῶνται τὸ δυσφόρητον γεγονός (the untoward event) ὅπερ ἀνύψωσεν αὐτὰ ὑπεράνω τῶν λοιπῶν ζώων. Ἐρωτῶ πῶς θά συμβιβάσωμεν τὸν ἀνθρωπισμὸν μας μὲ τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἡσυχίαν τῆς ἐμφύχου φύσεως; Πέπεισμαι ὅτι ἀποχὴ ἀπὸ τῆς κρεοφαγίας εἶνε εἷς τρόπος πρὸς λύσιν αὐτοῦ τοῦ σοβαροῦ προβλήματος. Δὲν ἀγνοῶ ὅτι εἶναι καὶ ἄλλαι πηγαὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀθλιότητος, εἶνε αἱ παράφρονες ἰδέαι περὶ σχέσεως τῶν δύο φύλων, εἶνε ἡ σαπρὰ ἀτμοσφαῖρα τῶν μεγαλουπόλεων, εἶνε ἡ μωρὰ περιθυλάκωσις τοῦ σώματος διὰ περιττῶν φορεμάτων, καὶ οὐχ ἥκιστα ἡ παράλογος μέθοδος τῆς ἐπιμελείας τῶν βρεφῶν. Ἀλλὰ ἡ κρεοφαγία εἶνε ἡ γονιμωτέρα πηγὴ κακοῦ. Ἐκ τῆς συγκριτικῆς ἀνατομίας γνωρίζομεν ὅτι ὁ ἀνθρώπινος ὄργανισμὸς οὐδὲν παρεμφερὲς ἔχει πρὸς τὸν τοῦ σαρκοβόρου ζώου, ἔχει δὲ τὰ πάντα παρεμφερῆ πρὸς τὸν τοῦ καρποφάγου. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὸ ἐνστικτὸν τοῦτο, ἀλλὰ ἔσοφίσθη τὴν μαγειρικὴν διὰ νὰ συγκαλύψῃ καὶ κατακρύψῃ πᾶσαν ὑπενθύμισιν ὅτι τρώγει κρέας παρὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Ὡς ὁ Πλούταρχος λέγει «Εἰ λέγεις πεφυκέναι σεαυτὸν ἐπὶ τοιαύτην ἐδωδὴν, ὁ βούλει φαγεῖν πρῶτος αὐτὸς ἀπόκτεινον· ἀλλ' αὐτὸς διὰ σεαυτοῦ, μὴ χρησάμενος κοπίδι, μηδὲ τυσαίῳ τινί, μηδὲ πελέκει, ἀλλὰ ὡς λύκοι καὶ ἄρκτοι καὶ λέοντες αὐτοὶ ὡς ἐσθίουσι φονεύουσιν, ἀνελε δὴγματι βούν' ἢ στόματι οὖν ἄρνα, ἢ λαγῶν διάρρηξον, καὶ φάγε προσπεσῶν ἔτι ζώντος ὡς ἐκεῖνα». Ὁ οὐραγκουτάγκος καθ' ὅλα ὁμοιάζει τὸν ἄνθρωπον ὡς πρὸς τὴν τάξιν καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀδόντων του, εἶνε δὲ αὐστηρῶς καρποφάγος. Ἐπίσης ὁ στόμαχος τοῦ οὐραγκουτάγκου εἶπερ τινος καὶ ἄλλου ζώου ὁμοιάζει τὸν τοῦ ἀνθρώπου. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι πολλοὶ ἀδυνατοῦσι νὰ κατανικήσωσι τὴν πρὸς τὸ κρέας ἀγάπην των συνειθισθέντες εἰς τὴν διεγερτικότητά αὐτοῦ ἀπὸ μακροτάτου χρόνου. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶνε ποσῶς ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς κρεοφαγίας. Ἀμνὸς συνειθίσας νὰ κρεοφαγῇ ἐπὶ ἓνα μῆνα, κατόπιν ἀρνεῖται τὴν φυσικὴν του τροφήν. Ἐπίσης καὶ ἵππος, καὶ βοῦς ὡς ἀποδεικνύουν τὰ γενόμενα πειράματα. Δὲν εἶνε λογικὸν νὰ κρίνωμεν ἀπὸ τὴν διαφθαρεῖσαν κατάστασιν τῆς ὀρέξεως, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἀνόθευτον ὀρμέμφυτον. Γνωρίζομεν ὅτι τὰ μικρὰ πάντοτε ἀποστρέφονται τὸ κρέας μέχρις οὗ ἢ ἀμάθεια τῶν γονέων των διαφθεῖρη τὴν ὀρεξίν των. Ἡ ἀπλοποίησις τῆς διαίτης διὰ τῆς καταργήσεως τῆς κρεοφαγίας πατάσσει αὐτὴν τὴν ῥίζαν τῶν ἀνθρωπίνων δεινῶν καὶ εἶνε πείραμα ὅπερ ἠδύνατο ἐν ἔθνος νὰ ἐνεργήσῃ καὶ νὰ καταστῇ ἀθάνατον καὶ ὄλβιον. Διότι δὲν ἐπιδέχεται ἀμφιβολίαν ὅτι ἡ κρεοφαγία πληροῖ τὸ αἷμα μὲ νοσογόνα σπέρματα ὑπονομεύοντα ὄχι μόνον τὴν υγείαν τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ἡθους καὶ τῶν φρε-

νῶν. Ἀληθῶς ἡ παραφροσύνη εἶνε ἡ κατ' ἐξοχὴν νόσος τοῦ κρεοφάγου, μὴ λησμονῶμεν δὲ ὅτι πᾶν ἔγκλημα, πᾶσα ἀθέμιτος δρᾶσις, πᾶσα κακουργία εἶνε παραφροσύνη, διότι οὐδεὶς ἔχων υγιεῖς φρένας ἐν υγιεῖ σώματι ἀποφασίζει ποτὲ νὰ προβῇ εἰς ἔγκλημα. Ἐν ὀνόματι παντὸς ὅτι ἱερὸν ἐνέχουσιν αἱ ἐλπίδες μας καὶ οἱ πόθοι μας ἐξορκίζω τοὺς ἀγαπῶντας τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος νὰ προβῶσιν εἰς τὸ πείραμα τῆς φυτοφαγίας ἐπὶ ἕξ μῆνας. Οἱ χυδαῖοι ἀγαπῶσι μᾶλλον τὴν ἀπόλαυσιν παρὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἀλλὰ πέπεισμαι ὅτι ἐὰν οἱ ἄλλοι εἰς οὓς ποιοῦμαι ἔκκλησιν ἀποδείξωσι διὰ τοῦ ἑξαμήνου αὐτῶν πειράματος τὰ μεγάλα πλεονεκτήματα τῆς ἀναιμάκτου διαίτης, οἱ χυδαιότατοι τῶν ἀνθρώπων θά αἰσθανθῶσι πόσον εἶνε ἡ γαλήνη καὶ ἡ μακροβιότης προτιμωτέρα τῆς ἐκ τῶν ἀσθενειῶν ὀδύνης καὶ βραχυβιότητος. Στατιστικαὶ καὶ πειράματα ἀπέδειξαν ἤδη πλέον ἢ ἀπαξ ὅτι οὐδεὶς ποτε ἀπέθανε συνεπείᾳ ἐκαταλείψεως τοῦ κρέατος, ἔχομεν δὲ πλείστα παραδείγματα θανάτων ἐπενεχθέντων ὑπὸ τῆς κρεοφαγίας. Δύο οἰκογένειαι γνωσταί μου, ἡ τοῦ ἱατροῦ Λάμπε, καὶ ἡ τοῦ κ. Νεύτωνος πρὸ ἑπτὰ ἐτῶν ἐγκατέλειψαν τὸ κρέας, καὶ ἐκ τῶν δεκαεπτὰ προσώπων ἅτινα ἀποτελοῦσιν ἀμφοτέρως οὔτε κἄν εἰς ἕκτοτε ἀπέθανεν οὐδὲ ποσῶς ἠσθένησε. Θὰ ἔλθῃ ἡμέρα καθ' ἣν ὁ κόσμος θά πεισθῇ ὅτι τὸ κρέας ὅπως καὶ τὸ οἶνόπνευμα εἶνε βραδὺ δηλητήριον. Οἷα μωρία τὴν σήμερον! Αἱ παραγωγικώταται γαῖαι τοῦ κατοικησίμου πλανήτου μας εἶνε ἀφιερωμέναι εἰς τὸν πολλαπλασιασμὸν ζώων χάριν βρώσεως τῶν πτωμάτων των! Ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅτι ἡ μωρία αὕτη εἶνε ἡ πηγὴ τῶν πλείστων ἀσθενειῶν τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἔνεκα αὐτῆς σπαταλῶμενος πλούτος εἶνε ἀπλούστατα ἀνυπολόγιστος. Ἐπειτα δὲν εἶνε φρικῶδες ὅτι ὄντια ἐπιδεκτικὰ τῶν εὐγενεστάτων καὶ θαυμασιωτάτων ἐνθουσιασμῶν καὶ συμπαιθειῶν ὡς τὰ ἀνθρώπινα, νὰ ἀρύωνται τέρψιν οἰανδήποτε ἐκ τῶν ὀδυνῶν, λυγμῶν καὶ ἐσχάτων σπασμῶν τοῦ θνήσκοντος ἀτυχοῦς ζώου; Πολυτιμώταται ὑπάρξεις δάμνυνται καθ' ἑκάστην ὑπὸ τὸ δηλητήριον τῆς κρεοφαγικῆς διαίτης καὶ σβέννυνται ὑπὸ νοσημάτων καθ' ὧν ἡ ἱατρικὴ οὐδὲν δύναται νὰ πράξῃ ἄπερ ὁμως θ' ἀπεσῶβει ἢ ἀπὸ τοῦ κρέατος ἀποχῆ». Πάντα τὰ ποιήματα τοῦ Σέλλεϋ εἶνε ἀριστουργήματα, ἀλλὰ καὶ τὰ πεζὰ ἔργα αὐτοῦ εἶνε ἀθάνατα διὰ τε τὸ ἕφος καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῶν. Τὰ δὲ περὶ αὐτοῦ καὶ περὶ τῆς ποιήσεως καὶ φιλοσοφίας αὐτοῦ γραφέντα ἀποτελοῦσι βιβλιοθήκας ὄλας. Ἐταιρίαί πρὸς ἔρευναν τῶν ἐννοιῶν του, σύλλογοι, κινήματα πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ χαρακτήρος, δὲν ἔπαυσαν ἀπὸ τοῦ νὰ προκύπτωσιν ἕκτοτε ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν τῶν λόγων του. Ἡ ἔτι καὶ νῦν ὑφισταμένη καὶ ἀκμάζουσα φυτοφαγικὴ Ἐταιρία, ἰδρύθη εἰκοσαετίαν μετὰ

τὸν θάνατον τοῦ Σέλλεϋ, οὐκ ὀλίγα δὲ ἀδελφότητες καὶ σοσιαλιστικὰ σωματεῖα ζωογονοῦνται ἀπὸ τὸ πνεῦμα του. Ἡ φήμη του ὡς ποιητοῦ δὲν ἔφθασεν ἀκόμη εἰς τὸ ζενίθ, ἀξάνει δὲ κατ' ἡμέραν. Ἡ τάσις τῆς μούσης του εἶνε νὰ ἐξιδανικεύη τὰ ὑλικά, νὰ συνδυάζη τὸ ἀπόλυτον ἀγαθόν, μὲ τὰς καθημερινὰς ἡμῶν συμπαθείας. Περαιῶν τὸ ἀρθρον παραλαμβάνων τὴν ἐξῆς περικοπὴν ἐκ τῆς προμνημονευθείσης μελέτης ἐν τῷ «Παρνασσῷ» τοῦ Μαΐου καὶ Ἰουνίου 1892.

«Ἐξαλλος — ἀφηγοῦνται οἱ βιογράφοι του — ἐγένετο ὁ Σέλλεϋ ἐξ ἀγαπητικῆς ὁσάκις ἔβλεπεν ἐπιφερόμενον ἄλγος ὑπὸ ἀνθρώπου κατ' ἀνθρώπου, ἢ κατὰ ζώων. Περὶ τὴν πρὸς τὰ ζῶα στοργὴν του ἰδίως στρέφονται ποικιλώτατα ἀνέκδοτα καὶ τὸ αἰσθημὰ του τοῦτο, ὡς εἶπον ἤδη, ἦτο τὸ κυρίως πείσαν αὐτὸν περὶ τοῦ ἀπανθρώπου τῆς σαρκοφαγίας. Οὐαὶ ἐκείνῳ, ὅστις φερόμενος σκληρῶς πρὸς ἀνθρώπον ἢ ζῶον, ἐτύχαινε νὰ θειθῆ ὑπὸ τοῦ Σέλλεϋ! Ὁχι μόνον κατελαμβάνετο ὑπὸ τρόμου ἐκ τῆς ὀργῆς τοῦ ποιητοῦ, ἀλλὰ καὶ μετετρέπετο ἐφεξῆς εἰς φιλόφρονον. Ἐν Ἰταλίᾳ ποτὲ ἢ σύζυγός του κατεπλάγη δεχθεῖσα αὐτὸν οἶκοι ἀνυπόδητον, ἀσκεπῆ καὶ ἀνευ ἐπενδύτου. Τὰ εἶχε δόσει εἰς πένητας. Ἄλλοτε ἐξεληθὼν εἰς ἀναζητήσιν ἀμάξης, ἐπέστρεψε τετράκις οἴκαδε ἵνα λάβῃ χρήματα, διότι ὅσα εἶχεν ἔδιδεν ἐκάστοτε κατ' ὁδόν. Εὐρῶν ποτε γυναῖκα ἀθλίαν καὶ νοσοῦσαν ἐν τῇ ὁδῷ καὶ μὴ δυνηθεῖς ἄλλως νὰ τὴν βοηθήσῃ, τὴν ἐκόμισεν οἴκαδε φέρων αὐτὴν ἐπὶ τῶν ὤμων. Ἡ ψυχικὴ μελωδία του ἐπίσης ἦτο ἡ πηγὴ τῆς ἀποστροφῆς αὐτοῦ πρὸς τὰς ἀσχημίας τοῦ κοινωνικοῦ καθεστώτος. Ἡ πρὸς τὰ πολιτικὰ ἀρθρα τῶν ἐφημερίδων ἀπέχθεια αὐτοῦ εἶνε οὐκ ὀλίγον θυμηδής. Τὰς περὶ πολιτικῆς συνδιαλέξεις ἐν γένει ἐμυσάττετο. Ἐπισκεφθεὶς ποτὲ τὴν Βουλὴν τῶν Κοινοτήτων μετὰ τοῦ πατρὸς του γράφει κατόπιν «Οἶαι μορφαί! οἶα ἔκφρασις! Τί ἄθλια ὄντα εἶνε αὐτοὶ οἱ πολιτικοί!» Ὁ Χάινε θ' ἀπεκάλει τὴν Βουλὴν mépagerie. Οὐδέποτε σχεδὸν ὠφθη ὁ Σέλλεϋ ἀναγινώσκων ἐφημερίδα. Εἰς τῶν βιογράφων του λέγει ὅτι ῥίψας βλέμμα κατὰ τύχην ἐπὶ πολιτικοῦ ἀρθρου ἐφημερίδος, ἠγέρθη αὐθωρεὶ ἐν νευρικῇ ταραχῇ καὶ καλύψας τὸ πρόσωπον, καταπόρφυρον γενόμενος, ἐβιάδισε σπασμωδικῶς διὰ μέσου τῆς αἰθούσης, ψιθυρίζων διακεκομμένας λέξεις καὶ ἐξιστάμενος ἐπὶ τῇ ἀνειλικρινείᾳ καὶ τῇ κακῇ πίστει τοῦ γένους τῶν πολιτευομένων. Τὸ ἀγγλικὸν σύνταγμα ἐθεώρει ὡς μηδέν. Ὡς τί θὰ ἐθεώρει ἄρα γε τὸ ἑλληνικόν! Ὁ πρὸς τὴν πραγματικὴν ἐλευθερίαν ἔρωσ του ἦτο ἀκατάβλητος καὶ ἡ ἀπόλυτος αὐτοῦ ἀνοχὴ πάσης οἰασθήποτε γνώμης καὶ πίστεως ἐγέννα ἐν αὐτῷ ἰσχυρὸν μῖσος κατὰ παντὸς εἶδους καταδιώξεως, εἴτε ἰδιωτικῆς εἴτε δημοσίας. Ἀλλὰ συνελάμβανεν

αἰρηθίως ἰσχυροτάτας ἀντιπαθείας καὶ συμπαθείας πρὸς πρόσωπα, ἀνευ λόγου. Μεταξὺ τῶν ἐπισκεπτομένων αὐτῶν ἐνίοτε, ἦτο τις ἀφ' οὗ πάντοτε προσεπάθει ν' ἀπομακρύνεται. Ἡμέραν τινὰ τὸν διακρίνει κατ' ὁδὸν ἐρχόμενον ἐξ ἀποστάσεως. Αἴφνης πηδᾷ ἐν τῇ παρακειμένῃ ἀβλῇ καὶ ρίπτεται πρηνῆς ἐντὸς χάνδακος. Αἶ ἐκεῖ που ἐγγὺς θερίζουσαι γυναῖκες ἔδραμον πρὸς αὐτόν. «Φύγετε φύγετε — ἐφώνησεν ἐκεῖνος — δὲν βλέπετε ἐκεῖ κάτω; ἔρχεται ὁ εἰσπράκτωρ τοῦ δημοσίου». Καὶ οὕτω τὸν ἀφῆκαν φυγοῦσαι. Ἦτο ὅμως λίαν πιστὸς εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Γκαίτε ὅτι «ἐὰν λαμβάνωμεν τοὺς ἀνθρώπους ἀπλῶς οἷοι εἰσὶ, τοὺς καθιστῶμεν χειροτέρους· ἐὰν φερώμεθα πρὸς αὐτοὺς ὡσανεὶ ἦσαν οἷοι ἔπρεπε νὰ ὦσι, τοὺς καθιστῶμεν κρείσσονας». — Ἡ πίστις τοῦ Σέλλεϋ ἦτο ὅτι ὑπάρχει παγκόσμιος Νοῦς, ὅτι ὁ ἀτομικὸς νοῦς ἀποτελεῖ μέρος τοῦ παγκοσμίου. Ὁ παγκόσμιος Νοῦς ἀντιλαμβάνεται τοῦ ὑλικοῦ Σύμπαντος καὶ ἐπειδὴ τὸ ὑλικὸν Σύμπαν εἶνε αἰώνιον, ἄρα καὶ ὁ ἀντιλαμβανόμενος αὐτοῦ Νοῦς εἶνε αἰώνιος. Ὁ ἀτομικὸς νοῦς καθίσταται ἀθάνατος, ἐφ' ὅσον κατορθοῖ νὰ μορφώσῃ καθολικὴν ἀντίληψιν τοῦ Σύμπαντος. Ἐφ' ὅσον ὁ κύκλος τῆς ἀντιλήψεως στενοῦται, ἄγει εἰς τὸν θάνατον τῆς ψυχῆς, τουτέστιν εἰς τὴν ἀπόσβεσιν τοῦ ἀτομικοῦ νοῦ. Ἡ ἐπέκεινα τοῦ τάφου Ζωὴ εἶνε κληρονομία παντὸς δυναμένου νὰ σκέπτηται μὲ εὐρύτητα, καὶ ὅσῳ μείζων ἢ εὐρύτης, τόσῳ μακροτέρα ἢ Ζωή. Ἡ ἀπείρως εὐρεῖα διάνοια συνεπάγεται τὴν αἰώνιον Ζωὴν τῆς ἀτομικότητος. Ὡς παράγοντας τῆς διανοητικῆς εὐρύτητος, ἐθεώρει τὴν καθολικὴν στοργὴν καὶ τὴν ἀπόλυτον εἰλικρίνειαν. Τὸ τελειοποιήσιμον τοῦ ἀνθρώπου (perfectibility of man) εἶνε ἰδίως ἡ ἀρχὴ μετ' ἧς θὰ ταυτίζεται πάντοτε τὸ ὄνομα τοῦ Shelley — ἀρχὴ ἥτις ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῆς συγχρόνου φιλοσοφίας».

15 — ΛΑΜΑΡΤΙΝΟΣ

Τὰς ἀρχὰς καὶ ἰδέας τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ὁ Λαμαρτίνος ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τὸ ὑπέροχον ἦθος τῆς μητρὸς του, ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ καὶ εὐγενῆ παραγέλματα τῆς, καὶ ἀπὸ τὸ παράδειγμα τοῦ βίου της.¹ Τὴν σπανίαν λεπτότητα τῶν αἰσθημάτων της καὶ τὰς ἐξόχους ἀρετάς της ὁ μέγας γαλάτης περιγράφει μετ' εὐγνωμοσύνης, εἰς τὸ σύγγραμμά του Confidences. Ὁ νεαρὸς Δυπρὰ — τοῦτο ἦτο τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα τοῦ Λαμαρτίνου — κατετάχθη εἰς τὸν στρατὸν κατ' ἄν χρόνον ἦτο αὐτοκράτωρ ὁ πρῶτος Ναπολέων. Ἡ φήμη του ὡς ποιητοῦ ἤρξατο τῷ 1820 ὅτε ἐδημοσίευσεν τὰς *Ποιητικὰς μελέτας* του, βιβλίον οὐτινος ἐντὸς τετραετίας ἐπωλήθησαν εἰκοσιπεντακισχίλια ἀντίτυπα. Εἰς τὸν Λαμαρτίνον ἀνήκει ἡ τιμὴ ὅτι πρῶτος εἰσήγαγεν εἰς τὴν Γαλλίαν ποιητικὸν

¹ *The Ethics of Diet*, by Howard Williams.

ἕφος φυσικώτερον καὶ μᾶλλον ἀπροσποίητον. Ὁ θυμὸς τῶν στίχων του, καὶ αἱ ὁμοιοκαταληξίαι του εἶνε ἐκ τῶν μουσικωτέρων ἐν τῇ γαλλικῇ λογοτεχνίᾳ. Εἰς τῶν ἐγκωμιαστῶν του χαρακτηρίζει τὸν λαμαρτίνειον θυμὸν ὡς «ἦχον οὐρανίας μελωδίας ἠρέμα δονοῦντα ὡσεὶ αἰολικῇ ἄρπα στενάζουσα εἰς τὴν ἔσπερινὴν αἴθρα». Όταν δὲ ἐγένετο δεκτὸς εἰς Ἀκαδημίαν γράψας *La Chute d'un Ange*, ὁ Κυβιὲ τὸν ἐχαιρέτισεν ὡς τὸν κατ' ἐξοχὴν «ψάλτην τῆς ἐλπίδος». Τὰ πολιτικά του συγγράμματα τῷ προσεπείρισαν διπλωματικὴν θέσιν ἐν Φλωρεντίᾳ, ἣν ἐτήρησε μέχρι τῆς δυναστικῆς ἐπανάστασεως τοῦ 1830· ἐγένετο δὲ κάτοχος μεγάλου πλούτου συνεπεία γάμου του μετὰ πλουσίας ἀγγλίδος, καὶ συνεπεία κληροδοτήματος ἀφαιθέντος αὐτῷ ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ προσλάβῃ τὸ ὄνομα Λαμαρτίνος. Μέχρι τοῦ 1830 δλόκληρον τὴν ποιησίαν του ἐχαρακτήριζε πνεῦμα νομιμοφροσύνης καὶ ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος· Ἄλλ' ὡς ὁ ἴδιος τὸ ἐκφράζει, ἀπὸ τοῦ εἰρημένου ἔτους εἰσῆλθεν «εἰς τὰς τάξεις τοῦ λαοῦ». Ἐκτοτε, λέγει, ἤρξατο «σκεπτόμενος, ὀμιλῶν καὶ δρῶν καὶ ἀγωνιζόμενος ὡς ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ». Ὁ πρῶτος καρπὸς τῆς νέας αὐτοῦ πορείας ἦτο τὸ σύγγραμμά του περὶ καταργήσεως τῆς θανατικῆς ποινῆς. Ἐπὶ Λουδοβίκου Φιλίππου ἐξετέθη ὡς ὑποψήφιος βουλευτῆς καὶ εἰς τὴν ἀποτυχίαν του ὀφείλομεν τὰ δύο λαμπρὰ ἔργα του *Voyage en Orient* (1835) καὶ *Jocelyn* (1836) γραφέντα κατὰ τὴν ἀποδημίαν του ἐκ Γαλλίας. Βραδύτερον ἐξελέχθη βουλευτῆς καὶ διέπρεψεν, ἄλλ' ἠρνήθη νὰ γίνῃ ὑπουργὸς ὑπὸ τοὺς Ὀρλεανίδας, εἰς ὧν τὴν ἔξωσιν συνετέλεσεν ἡ ὑπ' αὐτοῦ γραφείσα καὶ δημοσιευθεῖσα τῷ 1847 *Ἱστορία τῶν Γερουδίων*. Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1848 καθ' ἣν διεκρίθη ἐπὶ συνέσει ἐγένετο μέλος τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως ὑπὸ τὴν Δημοκρατίαν δὲ ἐ χρημάτισεν ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν. Ἐν τῇ Συντακτικῇ Συνελεύσει ἐξελέχθη ταύτοχρόνως ὑπὸ δέκα ἐπαρχίων. Ἐν τῷ ἔργῳ του *La Chute d'un Ange* ὁ ποιητῆς στιγματίζει τὴν βαρβαρότητα τοῦ πολιτισμοῦ μας τοῦ ἀνεχομένου τὴν ὑπαρξίν σφαγείων. Ἐν τῷ ἐξαισίῳ αὐτῷ ποιήματι, ὅπερ εἶνε ἐκτάκτου πρωτοτυπίας, ὁ Λαμαρτίνος κηρύσσεται κατὰ τῶν ἀνοήτων θεσμῶν καὶ ἐθίμων τῆς κοινωνίας, κατὰ τῶν μωρῶν παραδόσεων καὶ ὀλεθρίων προλήψεων. Χαρακτηρίζει ὡς πλήρη ἀδικίας καὶ ψεύδους πολλὰ πράγματα ἅτινα τυγχάνουσι τῆς μεγίστης ἐπιδοκιμασίας καὶ ἀνοχῆς ὑπὸ τὸ κῦρος πεπαιωμένων νόμων καὶ θρησκευτικῶν δοξασιῶν. Σφοδροτάτη δὲ εἶνε ἡ ἀγανάκτησις ἣν ἐκφράζει κατὰ τῆς ἐπικρατούσης πολλαπλῆς σκληρότητος καὶ φιλαυτίας ἐν ταῖς κοινωνικαῖς ἡμῶν σχέσεσιν. Ἡ ἀποστροφή του κατὰ τῆς κρεοφαγικῆς σκληρότητος εἶνε μεγίστη. Ἴδου δὲ πῶς ὀμιλεῖ περὶ τῶν κρεοφάγων, καὶ πῶς διατυπώνει τὰς ἐντολάς τῆς νέας Ἠθικῆς, ἐν ἣ συνείδησις καὶ

λόγος καὶ θεία φωνὴ ἀποτελοῦσι συναυλίαν ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ γνησίου ἀνθρώπου:—

Ces hommes, pour apaiser leur faim,
N'ont pas assez des fruits que Dieu mit sous leur main.
Par un crime envers Dieu dont frémit la nature,
Ils demandent au sang une autre nourriture,
Dans leur cité fangeuse il coule par ruisseau!
Les cadavres y sont étalés en morceaux.
Ils traînent par les pieds des fleurs de la prairie,
L'innocente brebis que leur main a nourrie,
Et sous l'oeil de l'agneau l'égorgeant sans remords,
Ils savourent ses chairs et vivent de la mort!
De cruels aliments incessamment repus,
Toute pitié s'effaça en leur cœurs corrompus.
Et leur oeil qu'au forfait le forfait habitue,
Aime le sang qui coule et l'innocent qu'on tue.
Ils s'aiguissent le fer en flèches, en poignard;
Du métier de tuer ils font le grand art:
Le meurtre par milliers s'appelle une victoire,
C'est en lettres de sang que l'on écrit la Gloire.
Tu ne leveras point la main contre ton frère:
Et tu ne verseras aucun sang sur la terre,
Ni celui des humains, ni celui des troupeaux,
Ni celui des animaux, ni celui des oiseaux:
Un cri sourd dans ton cœur défende le répandre,
Car le sang est la vie, et tu ne peux la rendre.
Tu ne te nourriras qu'avec les épis blondes
Ondoyant comme l'onde aux flancs de tes valons,
Table que chaque été renouvelle aux convives—
Les racines, les fruits sur la blanche mûris,
L'excédant des rayons par l'abeille pétris,
Et tous ces dons du sol où la sève de vie
Vient s'offrir de soi-même à ta faim assouvie.
La chair des animaux crierait comme un remord,
Et la mort dans ton sein engendrerait la Mort!
Vous ferez alliance avec les «brutes» même:
Car Dieu, qui les créa, veut que l'homme les aime.
D'intelligence et d'âme, à différentes degrés,
Elles ont eu leur part, vous la reconnaîtrez:
Vous lirez dans leurs yeux, douteuse comme un rêve,
L'aube de la raison qui commence et se lève.
Vous n'étoufferez pas cette vague clarté,
Présage de lumière et d'immortalité:
Vous la respecterez.

17— ΜΙΣΕΛΕ.

Ὁ Μισελὲ εἶνε ὁ πρωτοτυπώτατος καὶ ὁ εὐγλωττότατος τῶν γάλλων ἱστοριογράφων¹. Μέχρι τῆς ἡλικίας δεκαῆξ ἐτῶν ἀπέσχεν αὐστηρῶς τοῦ κρέατος, ἔμεινε δὲ μέχρι τέλους πιστὸς εἰς τὸν ἀπέριττον τρόπον τοῦ ζῆν. Τῷ 1821, εἰκοσιτετραετῆς ὢν ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ πανεπιστημίου τῶν Παρισίων, διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας, ἠρίστευσε δὲ εἰς πολλοὺς σπουδαίους διαγωνισμοὺς τῆς Σορβόνης, λαβὼν τὰ βραβεῖα παρὰ τῆς Ἀκαδημίας μετὰ δημοσίων τιμῶν. Καθηγητῆς τῆς Ἱστορίας γενόμενος μετέβαλε τὴν ἔδραν του εἰς βῆμα ἀπὸ τοῦ ὀποίου ἐκήρυττε τὰς ἀρχὰς τοῦ δημοκρατισμοῦ, ἐπισύρας τὸ ἀδιάλλακτον μῖσος τῶν Ἰησουιτῶν. Εἶχεν ἀνέκφραστον γοητείαν ὁ τρόπος καὶ ὁ ἐνθουσιασμός τῆς ὀμιλίας του. Μετὰ τινα ἔτη ἐξέδωκε τὸ μέγα ἔργον του *Ἱστορία τῆς Γαλλίας* εἰς οὗ τὴν συγγραφὴν ἠδυνήθη νὰ ἐπιδοθῇ ἀνέτως

¹ *The Ethics of Diet*, by Howard Williams.

διορισθείς εἰς προσοδοφόρον θέσιν ὑπὸ τῆς δημοκρατικῆς Κυβερνήσεως. Ἀλλὰ μετὰ τὸ πραξικόπημα τοῦ 1851, ὁ Μισελὲ ἀπώλεσε τὰς εὐκαιρίας τῆς δράσεώς του, παυθεὶς ἀπὸ ἀμφότερας τὰς θέσεις διότι ἠρνήθη νὰ ὀμώσῃ τὸν ὄρκον τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὴν ἐγκαθιδρυθεῖσαν Ἀυτοκρατορίαν. Περιελθὼν εἰς ἄκραν πενίαν ὡς ἐκ τῆς ἀκεραιότητός του ἀπῆλθε τῶν Παρισίων. Τῷ 1856 ἐδημοσιεύθη τὸ θαυμασιόν σύγγραμμά του L'Οἶseau, γραφὲν ὑπὸ τὰς ἀρίστας ἐμπνεύσεις του καὶ πρυωρισμένον ἔσαι ὡς σφραγὶς τοῦ χαρακτήρος του. Ἦτο τοσαύτη ἡ δημοτικότης τοῦ βιβλίου ὥστε κατ' ἔτος ἐγίνετο νέα ἐκδόσις αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔργον μετεφράσθη εἰς τὰς πλείστας τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν. Τὸ Πτηνὸν ἀληθῶς ἐθανυματώρησε διότι ὄχι μόνον τῷ προσέφερεν ἀφθονα χρήματα ὥστε ἐφεξῆς νὰ ἐργάζεται ἀνέτως, ἀλλὰ καὶ διεσάλπισε πανταχοῦ τὰς βιονομικὰς καὶ ἀνθρωπιστικὰς ἀρχὰς τοῦ ἀνδρός. Εἰς τὸ ἀποτέλεσμα δὲ τοῦτο συνετέλεσαν βεβαίως αἱ ἔξοχοι εἰκόνες αἱ κοσμοῦσαι τὸ σύγγραμμά αἵτινες εἰσὶν ἔργα τοῦ καλλιτέχνου Γιακομέλη, καὶ τὸ ἔξαισιον ὕψος τοῦ Μισελέ. Εἶνε ὄντως ἀριστούργημα καὶ παραμένει μοναδικὸν ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ, ὡς ἐκ τῆς σφοδρᾶς ἀγάπης τοῦ συγγραφέως πρὸς τὸ θέμα του. Δὲν ὑπάρχει δὲ ἄλλο ἔργον ἐξετάζον τὴν φύσιν τοῦ πτηνοῦ ὑπὸ τὸ φῶς ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἐξετάζει αὐτὸ ὁ γλυκὺς Μισελέ. Ὅσοι ἔγραψαν περὶ πτηνῶν, ἐξήτασαν αὐτὰ εἴτε ἐν σχέσει πρὸς τὸν ζῆλον τῆς ἀπλῆς ταξινομήσεως, εἴτε ἐκ τῆς ἀπόψεως τοῦ ζωολογικοῦ μουσείου, εἴτε χάριν τοῦ κυνηγοῦ. Ὁ Μισελὲ ἐρευνᾷ τὴν διάνοιαν τοῦ πτηνοῦ, τὸ ἐν αὐτῷ ἔνστικτον τῆς μητρικῆς στοργῆς, καὶ τὸ εἶδος τῆς ψυχῆς ἦν ἐγκλείει τὸ πτερωτὸν σαρκίον τῶν μὴ ἀρπακτικῶν εἰδῶν τῆς πτερυγοφόρου φυλῆς. Ἡ διακρίνουσα τὸν Μισελὲ μέθοδος ἐρεῦνης εἶνε πάντοτε ἱστορικὴ καὶ ψυχολογικὴ, καὶ ἀναφαίνεται ἐπίσης εἰς τὰ ἄλλα ἔργα του, *Ἡ Βίβλος τῆς Ἀνθρωπότητος*, ἣτις ἐξεδόθη τῷ 1863, *Ἡ Μάγισσα* καὶ *Ἡ Γυνή*. Πλήρης ἀπογοητεύσεως ὁ ἀνὴρ διὰ τὰς ἀτασθαλίαις τῶν πολιτευομένων, τὰς προκαλεσάσας τὰ δεινὰ τῆς Γαλλίας, ἀπῆλθε τοῦ πατρίου ἐδάφους διατρίψας ἐν Ἑλβετίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ ἀπέθανε δὲ τῷ 1874 ἑβδομήκοντα ἑπτὰ ἐτῶν, ἐν Hyères. Ἡ κηδεῖα του ἐγένετο ἐν Παρισίοις μετὰ μεγάλης πομπῆς, δημοσίᾳ δαπάνῃ καὶ ἀπειρον πλῆθος ἐργατικῶν κόσμου προέπεμψεν αὐτὸν εἰς τὸν τάφον. Ὁ δημοκρατισμὸς τοῦ Μισελέ ἦτο καθολικὸς καὶ εὐρὺς ὡς ἡ καρδία του. Toutes les espèces vivantes, λέγει, frappent à la porte pour se faire admettre au sein de la démocratie. Τῷ 1863 παραπέμπων εἰς ἔργον του γραφὲν τῷ 1846 λέγει « Ἡ ἐξῆς φράσις ἦν ἔγραψα πρὸ δεκαεπτὰ ἐτῶν ἔρχεται συχνὰ εἰς μνήμην μου: — Ὅλον μυστήριον ἡ ἐνσαρκος ζωὴ! Ἀχανὴς κόσμος διαλογισμῶν καὶ ἀφόνου ἄλγους! Ἀλλὰ

ἐλλεῖπει γλώσσης, πόσῳ εὐγλωττα τὰ σημεῖα τὰ ἐκκράζοντα τὸ ἄλγος τοῦτο! Ἡ φύσις ἅπασα διαμαρτύρεται κατὰ τῆς βαρβαρότητος τοῦ Ἀνθρώπου, τοῦ παρανοοῦντος, τοῦ καταφρονοῦντος, τοῦ βασανίζοντος τοὺς κατωτέρους ἀδελφοὺς του.» Τὸν ἐπλήρου μελαγχολίας ἡ σκέψις ὅτι ἀπὸ τὸ ἰσόγειον τῆς οἰκίας του ἀνεπέμπετο ἀσθενὴς καὶ κλαυθμηρὰ ἡ φωνὴ τῆς αἰχμαλωσίας. «Αἱ μέριμναι τοῦ βίου, λέγει, μᾶς κάμνουν νὰ λησμονῶμεν πράγματα τρομακτικῆς σπουδαιότητος. Φαντάσθητι ἐπὶ στιγμὴν αὐτὸν τὸν ἡμερήσιον φόνον, τὸν ὁποῖον συνεπάγεται ἡ ἔξις ἡμῶν νὰ τρεφώμεθα ἐκ τῆς σαρκὸς τῶν ἀτυχῶν ζώων. Φεῦ τῶν ἀθλίων ἀντιφάσεων τοῦ πολιτισμοῦ μας! Δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ μὴ ὑπάρχη ἄλλος τις πλανήτης ἐφ' οὗ τὸ αἶσθημα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ νὰ μὴ ὑφίσταται αὐτὰς τὰς δεινὰς προσβολὰς ὑπὸ τῆς κρεοφαγικῆς ἀχρεϊότητος καὶ ἀπανθρωπίας». Ἐξαίρων τὴν εὐεργετικὴν φύσιν τῆς ἀγελάδος, καὶ στιγματίζων τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν ὑπ' αὐτῆς εὐεργετουμένων λέγει: — «Τιμήσωμεν τὴν εὐεργέτιδα ταύτην τροφόν — τροφὸν ἦν αἱ Ἱεραὶ Γραφαὶ τῶν Ἰνδῶν χαρακτηρίζουσιν ὡς ἱεράν, καὶ ἑκατομύρια πιστῶν σέβονται ὡς τὴν μόνην πηγὴν τῆς συντηρήσεως τοῦ ἀρχεγόνου ἀνθρώπου» ... «Ὁ Ἀνθρωπος οὐδέποτε θὰ εἶνε ἀληθῶς Ἀνθρωπος εἰμὴ ὅταν ἐπιδοθῇ σοβαρῶς εἰς τὴν ἐπιδίωξιν τῆς ἀποστολῆς του — δηλαδὴ εἰς τὸ ἰδεῶδες τῆς εἰρηνεύσεως καὶ ἀρμονικῆς ἐνότητος συμπάσης τῆς ἐμψύχου φύσεως... «Ὅ,τι σώζει τὴν ζωὴν ἡμῶν εἶνε τὸ σέβας πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ ἄλλου» ... «Οἱ σοφοὶ τῆς Ἰνδίας εἶπον εἰς τὸν Ἡρόδοτον «Σεῖς οἱ Ἕλληνες εἰσθε πάντοτε παῖδες». Ἡ φράσις αὕτη ἔχει βαθεῖαν ἔννοιαν. Παῖδες θὰ εἴμεθα πάντοτε ἡμεῖς οἱ τῆς Δύσεως ἐνόσῳ δὲν ἐρευνῶμεν τὰ ἐλατήρια τῶν ὄντων. Θὰ ἀνδρωθῶμεν μόνον τότε διὰ ἀρχίσωμεν νὰ ἀντιλαμβανώμεθα τὴν ὄλην ἀρμονικὴν ἐνότητα τῆς Ζωῆς. Οἱ παῖδες ἐνασμενίζουσιν εἰς τὸ συντρίβειν. Τῶν ἀνδρῶν ἴδιον εἶνε νὰ ἔχωσι σέβας πρὸς τὴν Ζωὴν, καὶ ἡ Φύσις ἀνταμείβει τὸ σέβας τοῦτο ἀποκαλύπτουσα αὐτοῖς τὰ μυστήριά της... «Εἶνε λίαν ἐφικτὸν νὰ ἐξοβελίσωμεν τὸ ἄλγος ἀπὸ τὸν βίον. Ἐπιδοθῶμεν εἰς τοῦτο ἀδιαφοροῦντες διὰ τοὺς ἠλιθίους χλευασμοὺς τῶν ἀπηρχαιωμένων ἰδιοσυγκρουσίων» ... «Φρικτὴ κατάρα ἐπικαθῆται ἐπὶ τῆς εἰμαρμένης τοῦ κυνηγοῦ. Εἶνε καταστροφεὺς τῶν εὐεργετούντων τὴν Ἀνθρωπότητα. Οὐαὶ εἰς τοὺς ἀγνώμονας. Πόσαι καρδίαι ἐστέρησαν ἤδη ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας, μόνον καὶ μόνον διότι αἱ μητέρες ἐνεθάρρουνον αἰμοβόρα ἐνστικτα εἰς τὰς νεαρὰς καρδίας τῶν τέκνων των, τὰ ἐδίδαξαν νὰ φονεύουν, καὶ τοῖς ἐπέβαλον νὰ τρώγωσι σάρκας παρὰ τὴν κλίαν των.»